

ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΒΑΣΗΣ: ΘΕΣΜΙΚΟΙ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ*

Μιχάλης Ψημίτης**

Ο αντιφατικός χαρακτήρας της σχέσης που διατρέχει τα κοινωνικά κινήματα βάσης και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις έγκειται στο γεγονός ότι αυτή σχέση περιέχει, ταυτόχρονα, στοιχεία αμοιβαίου αποκλεισμού αλλά και αλληλοτροφοδότησης. Είναι, επομένως, δυνατή και θεμιτή μια εσωτερική διαφοροποίηση των μη κυβερνητικών οργανώσεων. Σημαντικό μέρος των ΜΚΟ (κυρίως μεγάλες διεθνείς οργανώσεις) που τοποθετούνται αποφασιστικά εκτός της κινηματικής δυναμικής, αντιπροσωπεύουν τον πιο θεσμικά προσανατολισμένο και επαγγελματικά οργανωμένο τομέα. Αντίθετα τα κοινωνικά κινήματα βάσης συγκαταλέγονται στο νοηματικό φάσμα των συλλογικών δράσεων και αποτελούν τον πιο συγκρουσιακά προσανατολισμένο και δικτυακά οργανωμένο τομέα. Ειδικότερα για τις επαγγελματοποιημένες διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις, διατυπώνεται η υπόθεση ότι ενσωματώνουν στις κυρίαρχες παγκόσμιες θεσμικές δομές διαπραγμάτευσης και απόφασης επαγγελματικές ομάδες με υψηλό μορφωτικό και πολιτισμικό status και, ενδεχομένως, με υψηλές πολιτικές ευαισθησίες.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο άρθρο επιχειρείται μια σύγκριση μεταξύ των κοινωνικών κινήματων βάσης [ΚΚΒ]¹ και των μη κυβερνητικών οργανώσεων [ΜΚΟ]. Ας σημειωθεί εκ

* Το άρθρο στηρίζεται σε εισήγηση που έγινε στο πλαίσιο διημερίδας με θέμα «Εθελοντισμός, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, Συλλογική Δράση και Κοινωνικά Κινήματα», η οποία διοργανώθηκε από το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης τον Φεβρουάριο του 2008.

** Ο Μιχάλης Ψημίτης είναι Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

1. Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου υιοθετείται ο ορισμός που δίνει ο Dieter Rucht για τα ΚΚΒ, έστω και ως μέρος ενός ευρύτερου και πιο υβριδικού μοντέλου μετα-κινήματος. Σύμφωνα με αυτόν, το κίνημα βάσης είναι ένα πρότυπο κινήματος με χαλαρή, άτυπη και απο-

προοιμίου πως αυτή δεν είναι μια προσπάθεια μετωπικής αντιπαράταξης ανάμεσα σε δύο εμπειρικά απολύτως διακριτές μορφές συλλογικής δράσης. Όπως σημειώθηκε και αλλού,² οι μεταξύ τους διαφοροποιήσεις φαίνονται μεν να αναδεικνύουν μια αγεφύρωτη διαφορά ανάμεσα στις αντίστοιχες ιδεοτυπικές μορφές δράσης, εντούτοις, στην απτή και καθημερινή πραγματικότητα, οι μορφές διάδρασης εμπειρικά διεισδύουν και υφίστανται τη διείσδυση, προκαλώντας μια πολύπλοκη ωσμωτική συνύπαρξη με επικοινωνίες, αλληλεπιδράσεις και πολλαπλές αμοιβαίες επιρροές.

Υπό το πρίσμα αυτό, η ένταση και η δυναμική που διατρέχουν τη σχέση ΚΚΒ και ΜΚΟ περικλείουν το στοιχείο του αμοιβαίου αποκλεισμού, είναι όμως συγχρόνως και στοιχεία μιας μεταξύ τους αλληλοτροφοδότησης. Τουλάχιστον ορισμένες ΜΚΟ, που εμφανίζονται ως ζωντανές και αυτόνομες δυνάμεις της κοινωνίας των πολιτών, πρέπει να συγκαταλέγονται, έστω και σε διαφορετική θέση, στο νοηματικό φάσμα των συλλογικών δράσεων που αποκαλούμε «κοινωνικό κίνημα». Εκείνων των δράσεων, δηλαδή, που οροθετούνται από τα χαρακτηριστικά της συγκρουσιακότητας, της συλλογικής ταυτότητας και της δικτυακής οργάνωσης.³

Ωστόσο, ακριβώς εξαιτίας αυτής της συσχέτισης μεταξύ των ΚΚΒ και ορισμένων ΜΚΟ, είναι απαραίτητο να αναδείξουμε μερικά από τα στοιχεία που

κεντρωμένη δομή, ριζοσπαστική διαμαρτυρία και σχέση αφοσίωσης των υποστηρικτών· βλ. D. Rucht, «The Impact of National Contexts on Social Movement Structures: A Cross-Movement and Cross-National Comparison», στο D. McAdam - J.D. McCarthy - M.N. Zald (επιμ.), *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, σ. 188.

2. Μ. Ψημίτης, «Στην “κοινωνία των πολιτών” οι “πολίτες” ενάντια στους “εξεγερμένους”: οι διαφορές οργάνωσης, ταυτότητας και δράσης μεταξύ ΜΚΟ και κοινωνικών κινημάτων», εισήγηση στο 2ο Συνέδριο Διοικητικών Επιστημόνων: *Σύγχρονες Τάσεις στη Διοικητική Επιστήμη: «Νέα Δημόσια Διοίκηση», Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη και Κοινωνία των Πολιτών*, Χίος, Οκτώβριος 2007, και του ίδιου, «Κοινωνικά κινήματα και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις απέναντι στην “κοινωνία των πολιτών”: σχέση συμπληρωματικής τροφοδότησης ή αμοιβαίας απόρριψης;», στο Σ. Σεφεριάδης (επιμ.), *Συλλογικές Δράσεις και Κοινωνικά Κινήματα στον 21ο Αιώνα*, Θεμέλιο, Αθήνα, υπό έκδοση.

3. Χρησιμοποιείται ο γενικός ορισμός των κοινωνικών κινημάτων που έχει διατυπωθεί από τον γράφοντα αλλού: «Τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα συνιστούν δικτυακές μορφές συλλογικής δράσης που διαμέσου της σύγκρουσης τείνουν στη μεταβολή μιας κυρίαρχης πραγματικότητας στο πεδίο των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας, μέσα από μια συλλογική ταυτότητα συμβολικού και πολιτισμικού τύπου η οποία προσφέρει στους συμμετέχοντες πόρους κινητοποίησης που δεν έχουν από αλλού»· βλ. Μ. Ψημίτης, *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, Ατραπός, Αθήνα 2006, σ. 396.

αναπτύσσουν άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις και που τις τοποθετούν αποφασιστικά εκτός της κινηματικής δράσης. Ένα τέτοιο στοιχείο, για παράδειγμα, είναι η μορφή της αλληλεγγύης που τέτοιες οργανώσεις δείχνουν στις πιο εύάλωτες κοινωνικές ομάδες και στους πιο ευπαθείς πληθυσμούς. Ο Zygmunt Bauman, προσπαθώντας να ανιχνεύσει από τη σκοπιά της μετανεωτερικότητας τις δυσκολίες διαμόρφωσης της σύγχρονης μορφής αλληλεγγύης, σημειώνει εμφατικά:

«Δεν είναι ότι χάσαμε την ανθρωπιά, την έλξη και την εγκαρδιότητα που προέκυπταν με φυσικό τρόπο στους προγόνους μας. Πρόκειται περισσότερο για το ότι οι δοκιμασίες μας είναι τέτοιες ώστε μονάχα σε σπάνιες περιπτώσεις μπορούν να θεραπευθούν ή να καταπραϊνθούν με το να μοιραζόμαστε ακόμη και το θερμότερο των συναισθημάτων. Τα βάσανα που τον περισσότερο καιρό τείνουμε να βιώνουμε δεν αθροίζονται και έτσι δεν συνενώνουν τα θύματά τους. Τα βάσανά μας διαιρούν και απομονώνουν: μας παραμερίζουν, καταξεσχίζουν τον λεπτό ιστό της ανθρώπινης αλληλεγγύης».⁴

Αναπτύσσοντας περαιτέρω τη συλλογιστική του Bauman, μπορούμε να πούμε πως αν υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι να βιώνουμε τις δοκιμασίες της ζωής, υπάρχουν επίσης και διαφορετικοί τρόποι αλληλεγγύης. Κατά λογική συνεπαγωγή, αν υπάρχει αυτή η «απομονωτική αλληλεγγύη» που περιγράφει ο Bauman και που αντιστοιχεί σε έναν πλήρως «εκμοντερνισμένο» και ιδιωτικοποιημένο τρόπο βίωσης της δοκιμασίας, υπάρχει επίσης, και μάλιστα σε αντιδιαστολή, η «διαμοιραστική αλληλεγγύη» που παράγουν οι κινηματικές συλλογικές δράσεις μέσα από κοινά ερμηνευτικά πλαίσια τα οποία νοηματοδοτούν «διαμοιραστικά», όχι τόσο τη δοκιμασία αυτή καθαυτή, όσο την κοινή προέλευση των δοκιμασιών και την ταυτότητα των κοινωνικών αντιπάλων και πολιτικών θεσμών που ευθύνονται γι' αυτές.

Σχηματικά, θα λέγαμε ότι η απαισιόδοξη ματιά του Bauman σχετικά με την αλληλεγγύη στη μετανεωτερική κοινωνία (αλλά η ματιά του είναι καταστατικά απαισιόδοξη και αναφορικά με την αποτελεσματικότητα οποιασδήποτε μορφής συλλογικής δράσης)⁵ συμπληρώνεται από μια έμπρακτα αισιό-

4. Z. Bauman, «Europe of Strangers», στο Ali Rogers (επιμ.), *Working Paper Series* του Transnational Communities Programme του Economic and Social Research Council της Μ. Βρετανίας (WPTC-98-03), 2001.

5. Βλ. Z. Bauman, *Παγκοσμιοποίηση. Οι Συνέπειες για τον Άνθρωπο*, Πολύτροπον, Αθήνα 2004, σ. 99.

δοξη αλληλεγγύη, με τον ίδιο τρόπο που στον κόσμο μας τα «πανηγύρια φιλευσπλαχνίας» και τα «φεστιβαλικά δρώμενα» γύρω από την αλληλεγγύη⁶ συνυπάρχουν με την αλληλεγγύη ως αληθινό πόρο δράσης. Πόρο, δηλαδή, που αφενός μειώνει το κόστος της συντελούμενης κινητοποίησης, αφετέρου πολλαπλασιάζει την αίσθηση του σταθερού συνανήκειν στη μοιραζόμενη συλλογική ταυτότητα. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, και παρά την αδρότητα του προτεινόμενου σχήματος, είναι δυνατό να γίνουν οι εύλογες αναγωγές των δύο διαφορετικών μορφών αλληλεγγύης στα αντιστοίχως προτεινόμενα οργανωτικά φαινόμενα των ΜΚΟ και των ΚΚΒ.

Φυσικά, στα όρια του άρθρου αυτού δεν είναι δυνατό να αναλυθούν εκτενώς αμφότερα τα φαινόμενα. Για τον λόγο αυτό, το άρθρο επικεντρώνεται κυρίως στην ανάλυση των ΜΚΟ και ειδικότερα των διεθνών αναπτυξιακών μη κυβερνητικών οργανώσεων, παραπέμποντας σε ό,τι αφορά την ανάλυση των κινημάτων στη σχετική βιβλιογραφία.⁷ Η ανάλυση χωρίζεται σε τρία μέρη με αντίστοιχες αναφορές (α) στις έννοιες «Παγκόσμια Κοινωνία των Πολιτών» και «Παγκόσμια Διακυβέρνηση», (β) στη σχέση Βορρά-Νότου και τις αναπτυξιακές παρεμβάσεις που εμπλέκουν εθελοντικές οργανώσεις και (γ) στα ειδικά χαρακτηριστικά των ΜΚΟ που τις νομιμοποιούν να παρεμβαίνουν.

2. ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ, ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΜΚΟ

Η έννοια «παγκόσμια κοινωνία των πολιτών» [ΠΚτΠ], διαμορφώνεται μέσα από διαδικασίες συνεργασίας και διάδρασης διεθνικών φορέων δράσης και συγκροτεί σταδιακά τη θεωρητική αιχμή του δόρατος έναντι της παραδοσιακής «κρατοκεντρικής» προσέγγισης των πραγμάτων. Η ευελιξία του όρου έγκειται στο γεγονός ότι, σε αντίθεση με τις εθνικές κοινωνίες των πολιτών

6. Ζ. Μπάουμαν, *Η Εργασία, ο Καταναλωτισμός και οι Νεόπτωχοι*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σ. 214-215· Ζ. Bauman, *Και Πάλι Μόνοι: Η Ηθική Μετά τη Βεβαιότητα*, Αθήνα, Έρασμος 1998, σ. 43, και του ιδίου, *Η Μετανεωτερικότητα και τα Δεινά της*, Ψυχογιός, Αθήνα 2002, σ. 136.

7. Ενδεικτικά, Α. Melucci, *Challenging Codes. Collective Action in the Information Age*, Cambridge University Press, Cambridge-New York 1996· S. Tarrow, *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge University Press, Cambridge-New York 1999· D. Della Porta - M. Diani, *Social Movements: An Introduction*, Blackwell Publications, Oxford 2006, και Μ. Ψημίτης, *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, ό.π.

που έβρισκαν τα αναγκαία σύστοιχά τους σε ομόλογες κρατικές οντότητες, τώρα χρησιμοποιείται χωρίς αναφορά σε ένα αντίστοιχο παγκόσμιο κρατικό μόρφωμα. Έτσι, αναφέρεται περισσότερο σε μια υπαρκτή τάση διαμόρφωσης των σύνθετων σχέσεων και προσπαθειών συνεργασίας μεταξύ πολλών –και όχι πάντοτε αμιγώς κοινωνικών– δρώντων για την αντιμετώπιση παγκόσμιων προβλημάτων, παρά σε έναν πραγματικό χώρο εντός του οποίου διαμορφώνονται αντιστάσεις των κοινωνικών δρώντων ενάντια σε κρατικές και αυταρχικές δομές της εξουσίας. Επομένως, από τη σύγχρονη έννοια της ΠΚτΠ απουσιάζει ο ιστορικά αναγκαίος έτερος πόλος δράσης, το κράτος και οι μορφές εξουσίας του.

Η απάλειψη της έννοιας του κράτους από τη σύγχρονη προβληματική σηματοδοτεί μια διπλή και, ίσως, λίγο «ταχυδακτυλουργική» μετατόπιση της συζήτησης. Από τη μία πλευρά, στο όνομα της υπέρβασης μιας παρωχημένης αντίληψης των πραγμάτων, απαλείφεται το εθνικό κράτος ως συνιστώσα του παγκόσμιου συστήματος συνεργασίας και απόφασης. Εφεξής, η παρουσία του έγκειται αποκλειστικά σε μια, οπωσδήποτε επίφοβη, φασματική προβολή του παρελθόντος που αρνείται πεισματικά να αντιληφθεί τον παρωχημένο ρόλο της στην καινούργια παγκόσμια τάξη πραγμάτων. Από την άλλη πλευρά, δεν προκύπτει κάποια σύστοιχη της ΠΚτΠ οντότητα στην οποία ενδεχομένως αυτή θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί.

Έτσι, η παγκόσμια κοινωνία των πολιτών δεν εμφανίζεται ούτε ως χώρος διαμόρφωσης των αντιστάσεων ενάντια σε παγκόσμιες κρατικές δομές εξουσίας (όπως θα έλεγε σήμερα η φιλελεύθερο-πλουραλιστική εκδοχή της κοινωνίας των πολιτών που αναφέρεται στον Tocqueville), αλλά ούτε και ως χώρος διαμόρφωσης των πραγματικών όρων αναθεμελίωσης των κοινωνικών συσχετισμών και ανασυγκρότησης των σχέσεων κυριαρχίας, πολιτικής εξουσίας και ελέγχου σε παγκόσμια κλίμακα (όπως θα έλεγε σήμερα η πολιτισμικο-κοινωνική εκδοχή της κοινωνίας των πολιτών που αναφέρεται στον Gramsci). Παρόλα αυτά, στη συνηθέστερη χρήση της, η ΠΚτΠ παρουσιάζεται εμφaticά ως παγκόσμια ακριβώς επειδή εμφανίζεται ως «τρίτη λύση», δηλαδή ως εναλλακτική λύση απέναντι στην «κρατοκεντρική» διεθνή τάξη και στα δίκτυα της παγκόσμιας αγοράς.⁸

Είναι προφανές ότι τέτοια χρήση του όρου περιέχει βαθιές αδυναμίες κατανόησης τόσο της αληθινής δυναμικής της κοινωνικής σύγκρουσης που α-

8. N. Chandhoke, «The Limits of Global Civil Society», στο M. Glacius - M. Kaldor - H. Anheier (επιμ.), *Global Civil Society*, Oxford University Press, Oxford 2002, σ. 36.

κόμην συντελείται μέσα στα εθνικά κράτη, όσο και του παγκόσμιου ρόλου που πραγματικά αναπτύσσουν οι διεθνικές οργανώσεις. Σχετικά με το πρώτο σημείο, για παράδειγμα, καλλιεργεί την υπερβολική εντύπωση πως η κοινωνική δράση έχει αποσυνδεθεί ή τείνει να αποσυνδεθεί από το τοπικό ή το εθνικό πλαίσιο αναφοράς, επομένως υποτιμά το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των συλλογικών δράσεων με σκοπό την πολιτική και κοινωνική αλλαγή εξακολουθούν να υλοποιούνται σε επίπεδο εθνικών κρατών.

Σχετικά με το δεύτερο σημείο, θα έπρεπε, ασφαλώς, να αναγνωρίσουμε ότι σήμερα όντως υφίσταται ένα καινούργιο πεδίο ευκαιριών για υπερεθνική δράση. Οι νέες ευκαιρίες δράσης απορρέουν από το γεγονός ότι η διαδικασία παγκοσμιοποίησης μετατοπίζει σημαντικό μέρος των διαδικασιών απόφασης και επέμβασης από τα κρατικά μορφώματα σε θεσμικά κέντρα που έχουν υπερεθνική εμβέλεια επιρροής. Ωστόσο, όπως επισημαίνει και ο Chandhoke,⁹ οφείλουμε να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί απέναντι σε πολυάριθμες και ενθουσιώδεις διαβεβαιώσεις ότι η ΠΚΤΠ: (α) είναι αυτόνομη από τους υπόλοιπους διεθνείς πολιτικούς θεσμούς· (β) εξασφαλίζει μια εναλλακτική λύση έναντι αυτών των θεσμών· και (γ) προσφέρει μια βαθιά δομική κριτική της παγκόσμιας τάξης. Στην πραγματικότητα, τέτοια αντίληψη της ΠΚΤΠ εκκινεί ουσιαστικά από την αυθαίρετη υπόθεση της ταύτισης των συλλογικών κοινωνικών υποκειμένων της παγκόσμιας δράσης με τις μεγάλες διεθνείς ΜΚΟ στο πλαίσιο μιας, υποτίθεται, ήδη δομημένης –ή τουλάχιστον γοργά και αναπόδραστα δομούμενης– παγκόσμιας κατάστασης αμοιβαίας συνεργασίας και επιρροής στην οποία αυτές οι οργανώσεις αποκτούν ολοένα μεγαλύτερη ισχύ απόφασης και παρέμβασης.

Πρόκειται, εύλογα, για τη θεωρία της «παγκόσμιας διακυβέρνησης», στη διαδικασία της οποίας (υποστηρίζεται πως) βασικοί «παίκτες» είναι οι ΜΚΟ με τον σημαντικό ρόλο που αναπτύσσουν.¹⁰ Η θεωρία της παγκόσμιας διακυβέρνησης δεν στηρίζεται μόνον στη γενική σύλληψη της παγκοσμιοποίησης, αλλά ειδικότερα στην αντίληψη ότι μια σειρά καθοριστικών δρώντων στην παγκόσμια σκηνή (διεθνικοί χρηματοδοτικοί θεσμοί, διακυβερνητικοί οργανισμοί, διεθνείς εθελοντικές οργανώσεις κ.ά.) αποσπώνται από την κρατοκεντρική δυναμική των παγκόσμιων σχέσεων και συγκροτούν το νέο αποφασιστικό πεδίο διαμόρφωσης των παγκόσμιων πολιτικών. Φαίνεται εντού-

9. Στο ίδιο, σ. 37.

10. Χ. Α. Φραγκονικολόπουλος, *Ο Παγκόσμιος Ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Δυναμική και Αδυναμίες στην Παγκόσμια Διακυβέρνηση*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2007, σ. 205.

τοις πως, σε ό,τι αφορά ειδικότερα τις ΜΚΟ, ακόμη και η πιο αισιόδοξη ματιά αναφορικά με αυτές στην ουσία τις προτείνει, στην οπτική μιας ρεαλιστικής πολιτικής των συμφερόντων, μάλλον ως νομιμοποιημένους παίκτες στο παγκόσμιο παιχνίδι πολιτικής επιρροής και εξουσίας παρά ως γνήσιους συλλογικούς δρώντες που αγωνίζονται για ουσιώδεις μεταβολές αυτού του παιχνιδιού.

Το ζήτημα, επί της ουσίας, τίθεται ως εξής: μπορούν οι ΜΚΟ ή οποιεσδήποτε μορφές συλλογικής δράσης να συμβάλουν επαρκώς στην πολιτική και κοινωνική μεταβολή σε ένα παγκοσμιοποιούμενο περιβάλλον παραγωγής της επιρροής και της ισχύος, παραμένοντας προσπλωμένες αποκλειστικά στον στόχο της συμμετοχής τους στις «διαδικασίες παγκόσμιας διακυβέρνησης»; Ή μήπως τέτοια συμμετοχή από τη φύση της προϋποθέτει, στην καλύτερη περίπτωση, «εξημερωμένες δραστηριότητες», δηλαδή οργανωτικά σχήματα δράσεις που προσαρμόζονται στα δεδομένα της ζήτησης και της προσφοράς; Είναι άνωφelo να κάνει κανείς αυτόματους αναγωγισμούς της οικουμενικότητας των προβλημάτων σε οικουμενικότητα της συνείδησης χρησιμοποιώντας ως γέφυρα τις μη κυβερνητικές οργανώσεις. Ακόμη και αν αυτό συμβαίνει, το να συμβάλλουν οι ΜΚΟ στη συνείδηση ότι τα προβλήματα της ανάπτυξης και της πρόνοιας για τους ευάλωτους πληθυσμούς έχουν οικουμενικές διαστάσεις και χρήζουν διεθνικής παρέμβασης¹¹ από μόνο του, ουδόλως εξασφαλίζει την ενεργό εμπλοκή των υποκειμένων που βρίσκονται στην καρδιά του προβλήματος ή την επιθυμητή ποιότητα των αποτελεσμάτων της παρέμβασης.

Προφανώς, η επιλογή μιας διεθνούς ΜΚΟ να παίξει τον ρόλο αναδόχου των χορηγών, των κυβερνήσεων και των διακυβερνητικών οργανισμών (δηλαδή να αναδεχθεί την υποχρέωση «εκτέλεσης έργων») δεν σχετίζεται με την κρυφή ή φανερή της επιθυμία να συμβάλει στη ριζική μεταβολή των όρων του παιχνιδιού της προσφοράς και ζήτησης των χορηγιών και των δωρεών. Έχει ήδη προκρίνει αυτόν τον ρόλο ως τρόπο συμμετοχής σε ένα διαφορετικό σύστημα παγκόσμιας διακυβέρνησης και έχει ήδη αξιολογήσει αυτό το σύστημα ως μηχανισμό επίλυσης οικουμενικών προβλημάτων. Η αναζήτηση «ανεξάρτητων» συλλογικών δρώντων που συμμετέχουν στην παγκόσμια διακυβέρνηση αποδεικνύεται σχήμα οξύμωρο, αφού τέτοια συμμετοχή προϋποθέτει εκ προοιμίου πλήρη και ανοικτή συνεργασία, διαπραγμάτευση, υποχώρηση και προσαρμογή.

11. Στο ίδιο, σ. 52.

Το ότι το σχήμα της προσφοράς και της ζήτησης είναι το ιστορικό κυρίαρχο πρότυπο εν προκειμένω, προκύπτει από το γεγονός πως, όπως επισημαίνει ο Tilly, «τα στοιχεία δείχνουν εκπληκτική συσχέτιση μεταξύ της συγκρότησης διεθνών ΜΚΟ και της δημιουργίας κυβερνητικών ή ημικυβερνητικών οργανισμών όπως η Κοινωνία των Εθνών, το Διεθνές Γραφείο Εργασίας, τα Ηνωμένα Έθνη και η Παγκόσμια Τράπεζα».¹² Όπως, επίσης, και από το γεγονός ότι παρατηρείται μια εντελώς ανισομερής γεωγραφική κατανομή των βάσεων που έχουν οι διεθνείς ΜΚΟ στις πόλεις όπου φιλοξενούνται οι θεσμοί λήψης των αποφάσεων (Βρυξέλες, Λονδίνο, Παρίσι, Ουάσινγκτον, Νέα Υόρκη κ.λπ.).¹³

Θα ήταν, επομένως, χρήσιμο να δούμε έστω και συνοπτικά τη δυναμική της συνεργασίας που αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια στο πλαίσιο της «παγκόσμιας διακυβέρνησης». Είναι γνωστό ότι στη δεκαετία του 1980 οι πολιτικοί όροι της παγκοσμιοποίησης, όπως τη διαχειρίστηκαν οι σκληρές νεοφιλελεύθερες πολιτικές, περιλάμβαναν συγκεκριμένες οικονομικές αξιώσεις: την απόσυρση του κράτους από τον κοινωνικό τομέα (ειδικά στον Τρίτο Κόσμο), την απελευθέρωση των αγορών από κάθε περιορισμό και την οργάνωση της κοινωνίας των πολιτών με τρόπο ώστε το κράτος να αποτινάξει το βάρος της κοινωνικής και οικονομικής αναπαραγωγής του πληθυσμού.¹⁴ Στην ουσία, ο χώρος που «ελευθερώθηκε» από την απόσυρση του κράτους και στον οποίο αναπτύχθηκαν σύμμετρα οι εθελοντικές οργανώσεις, ορίστηκε ως «διεύρυνση της κοινωνίας των πολιτών». Όμως, στη διάρκεια αυτής της διαδικασίας και, ειδικότερα, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και μετά προκλήθηκαν τρομακτικές οικονομικές και κοινωνικές κρίσεις στο Μεξικό, το 1994, και στην Ανατολική Ασία, την Ιαπωνία, τη Βραζιλία και τη Ρωσία το 1997 και 1998, με αποτέλεσμα την κατακόρυφη αύξηση της φτώχειας και της κοινωνικής δυσανεμίας σε ευρέα τμήματα του πληθυσμού ανά τον κόσμο. Το αρχικό σχήμα της «παγκόσμιας διακυβέρνησης» που αφέθηκε στον σκληρό νεοφιλελευθερισμό είχε αποτύχει να φέρει τα υπεσχημένα, δηλαδή μεγαλύτερη ανάπτυξη, σταθεροποίηση των αγορών και πολιτική ευταξία. Αντί αυτών, προκάλεσε παγκόσμια κοινωνική αναταραχή από τις αδικίες του συστήματος και έβαλε σε ανησυχία τους υπερασπιστές της παγκοσμιοποίησης.¹⁵

12. C. Tilly, *Κοινωνικά Κινήματα 1768-2004*, Σαββάλας, Αθήνα 2007, σ. 270.

13. Στο ίδιο, σ. 273.

14. N. Chandhoke, «The Limits of Global Civil Society», *ό.π.*, σ. 43.

15. Στο ίδιο.

Αυτή η κρίση ήταν ο βασικός λόγος μιας αναθεώρησης των επιλογών διαχείρισης της οικονομίας, που ονομάστηκε «μετα-Ουάσιγκτον συναίνεση» και επηρέασε ολόκληρη την κυρίαρχη προσέγγιση της ανάπτυξης. Η ρητορική της παγκοσμιοποίησης μετατοπίστηκε σταδιακά από το ιδίωμα των αγορών στο ιδίωμα της «διακυβέρνησης» [governance], της λογοδοσίας, της διαφάνειας και της δημοκρατίας.¹⁶ Αυτομάτως η προσπάθεια αναπροσδιορισμού της νομιμοποίησης του συστήματος διακυβέρνησης της κρίσης δομήθηκε πάνω στη στενή συνεργασία των διεθνικών εμπορικών και χρηματοδοτικών θεσμών με τις εθελοντικές οργανώσεις, με παράλληλη υιοθέτηση των όρων «βιώσιμη ανάπτυξη», «διατήρηση των φυσικών πηγών», «δίκαιη ανάπτυξη» και «δημοκρατική ανάπτυξη».¹⁷ Έτσι, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η Παγκόσμια Τράπεζα αναγνωρίζοντας την αποτυχία των αρχικών μέτρων της σε παγκόσμια κλίμακα, υιοθετεί ένα πιο «κοινωνικό» μοντέλο ανάπτυξης, που προϋποθέτει πολιτική στενής συνεργασίας με ΜΚΟ άρτια οργανωμένες, αντιπροσωπευτικές, συνεργάσιμες και επιχειρησιακού χαρακτήρα, όχι απλά στο επίπεδο της συμβουλευτικής συνεργασίας αλλά και σε εκείνο της εμπλοκής των εθελοντικών οργανώσεων στη υλοποίηση πολιτικών ανάπτυξης. Στην ίδια γραμμή και την ίδια περίοδο ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου [ΠΟΕ] υιοθετεί την επιλογή της στενότερης συνεργασίας με μη κυβερνητικές οργανώσεις.

Εύλογο είναι ότι στο καινούργιο σχήμα της «παγκόσμιας διακυβέρνησης» δεν μπορούν να λάβουν μέρος όλες οι εθελοντικές οργανώσεις. Δεν αρκεί ούτε καν το έτσι κι αλλιώς σημαντικό κριτήριο της άρτιας οργάνωσης, δηλαδή οι μεγάλες, επαγγελματοποιημένες και συγκεντρωτικά οργανωμένες ΜΚΟ. Ακόμη σπουδαιότερο είναι το συμπεριληπτικότερο κριτήριο του επιχειρησιακού χαρακτήρα της υποψήφιας προς συνεργασία εθελοντικής οργάνωσης. Πράγματι, η Παγκόσμια Τράπεζα με ρητό τρόπο¹⁸ διαχωρίζει τις εθελοντικές οργανώσεις σε «επιχειρησιακές» [operational] και «οργανώσεις υπεράσπισης» [advocacy], θεωρώντας ότι οι πρώτες ανταποκρίνονται στον σχεδιασμό και στην εφαρμογή αναπτυξιακά προσανατολισμένων σχεδίων, ενώ οι δεύτερες έχουν ως βασικό σκοπό να προωθήσουν μια συγκεκριμένη υπόθεση, αντιτίθενται στη διαχείριση επιχειρησιακών προγραμμάτων και ενεργοποιούνται

16. Στο ίδιο, σ. 44.

17. Στο ίδιο.

18. http://library.duke.edu/research/subject/guides/ngo_guide/igo_ngo_coop/ngo_wb.htm#def [Ιστοσελίδα της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Duke για τις σχέσεις ΜΚΟ και Διεθνών Κυβερνητικών Οργανισμών].

διαμέσου δραστηριοτήτων λόμπι, πίεσης και ακτιβισμού. Έτσι, οι «επιχειρησιακές ΜΚΟ», με βασικά γνωρίσματα τον ελιτιστικό χαρακτήρα, την επαγγελματική διάρθρωση, την αποπολιτικοποίηση της δράσης, την έμφαση στην παροχή υπηρεσιών και την προθυμία να εξυπηρετήσουν τις προτεραιότητες των δωρητών,¹⁹ γίνονται αποκλειστικοί παραλήπτες («ανάδοχοι») της χρηματοδότησης και, κατά λογική συνεπαγωγή, «συμμέτοχοι στην παγκόσμια διακυβέρνηση». Ενώ, οι πιο ακτιβιστικές «ΜΚΟ υπεράσπισης» που ευνοούν τη συμμετοχικότητα, απευθύνονται κατά κύριο λόγο στην κοινή γνώμη, πολιτικοποιούν τη δράση της κοινότητας και θέτουν ριζοσπαστικά κοινωνικά κριτήρια στην αξιολόγηση των πολιτικών, θεωρούνται απλώς «διαχειριστικές δυσκολίες» από τα διεθνικά κέντρα της «παγκόσμιας διακυβέρνησης».

Στην πράξη, οι παραπάνω διαπιστώσεις δείχνουν ότι η άφιξη των μη κυβερνητικών οργανώσεων στο παγκόσμιο προσκήνιο μπορεί να έχει και αρνητικές συνέπειες για την πολιτική δραστηριοποίηση. Τέτοιες ώστε εκεί που δρουν οι μεγάλες διεθνείς εθελοντικές οργανώσεις, οι απλοί άνθρωποι που έχουν βιώσει την αδικία στην καθημερινή τους ζωή να μην έχουν τη δυνατότητα να νοηματοδοτήσουν τις αντιδράσεις τους με τους δικούς τους όρους.²⁰ Στις κοινότητες όπου υλοποιούνται προγράμματα παρέμβασης, οι διεθνείς ΜΚΟ έρχονται «από έξω», μιλώντας συνήθως ένα εξαιρετικά εξειδικευμένο ιδίωμα, οπλισμένες με τις δικές τους ιδέες για το τι είναι το πρόβλημα και ποια είναι η λύση του στα όρια του πολιτικά επιτρεπού. Αυτό σημαίνει, όπως θα δούμε εκτενέστερα στη συνέχεια, ότι η δραστηριότητα τέτοιων οργανώσεων αυτονομείται ευρέως από τις καθημερινές ζωές των απλών αν-

19. Χ. Α. Φραγκονικολόπουλος, *Ο Παγκόσμιος Ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Δυναμική και Αδυναμίες στην Παγκόσμια Διακυβέρνηση*, ό.π., σ. 235-236.

20. Αυτή η αδυναμία νοηματοδότησης της ανθρώπινης εμπειρίας, για ορισμένους στοχαστές, συνιστά το θεμέλιο της σύγχρονης μορφής κυριαρχίας. Ο Alberto Melucci, για παράδειγμα, θεωρεί τη σύγχρονη εκμετάλλευση «ως μια μορφή εξαρτημένης συμμετοχής στη ροή πληροφοριών, ως την αποστέριση ελέγχου επί της κατασκευής του νοήματος» (Α. Melucci, *Challenging Codes. Collective Action in the Information Age*, ό.π., σ. 182). Επομένως, υποστηρίζει, «αληθινή κυριαρχία είναι σήμερα ο αποκλεισμός από την εξουσία ονοματοθεσίας» (στο ίδιο). Ο αποκλεισμός επιβάλλεται όχι μόνο σε κοινωνικές ομάδες, αλλά και σε ολόκληρες περιοχές του πλανήτη. Έτσι, «μέσα στις αναπτυγμένες κοινωνίες και στις περιφέρειες του πλανήτη οι καινούριες μορφές ανισότητας εκδηλώνονται ως πολιτισμική αποστέριση, καταστροφή των παραδοσιακών πολιτισμών που αντικαθίστανται μονάχα από την περιθωριοποίηση ή από την εξαρτημένη κατανάλωση, από επιβολή τρόπων ζωής που δεν εφοδιάζουν πλέον τα άτομα με πολιτισμικές βάσεις για να ταυτιστούν» (Α. Melucci, *Passaggio d'Epoca. Il Futuro è Adesso*, Feltrinelli, Milano 1994, σ. 27). Βλ. επίσης, Ν. Chandhoke, «The Limits of Global Civil Society», ό.π., σ. 46.

θρώπων στο όνομα των οποίων αυτές διακηρύσσουν ότι ενεργούν και, έτσι, αντί για πολιτικές πρωτοβουλίες στην κοινωνική βάση, «βλέπουμε την ιδιοποίηση πολιτικών προγραμμάτων σε όφελος της ατζέντας των δρώντων της ΠΚτΠ».²¹ Πρόκειται για το ίδιο φαινόμενο που επισημαίνουν οι Chesters και Welsh όταν αναφέρουν ότι, για ορισμένες οργανώσεις κοινωνικών κινημάτων και ΜΚΟ, «τα όρια ελιγμών τους εντός των τυπικών συστημάτων εκπροσώπησης των συμφερόντων έχουν εξαντληθεί».²²

Σε πρόσφατη μελέτη του ο Charles Tilly, αναφερόμενος στις μελλοντικές προοπτικές των κοινωνικών κινημάτων, διατυπώνει τέσσερις πιθανές εκδοχές του μέλλοντος: τη διεθνοποίηση, την παρακμή της δημοκρατίας, την επαγγελματικοποίηση και τον θρίαμβο των κοινωνικών κινημάτων.²³ Το πρώτο σενάριο, της διεθνοποίησης, στηρίζεται στον πολλαπλασιασμό των οργανώσεων και των διαμεσολαβητών που ειδικεύονται στη διασύνδεση διεσπαρμένων πληθυσμών και συμβαδίζει με μια δημοκρατική παρακμή που προκαλείται από την ίδια τη δράση των κοινωνικών κινημάτων, αφού προϋποθέτει (α) ενίσχυση της υπάρχουσας ελιτιστικής νοοτροπίας για τη συμμετοχή στα κινήματα αυτά· (β) ένταση της ανισότητας μεταξύ των χωρών με ενεργό συμμετοχή στα κινήματα και όλων των υπολοίπων· και (γ) άνοδο του βαθμού κρισιμότητας των οργανώσεων που διαμεσολαβούν προκειμένου να εκφράζονται οι διεκδικήσεις μέσω των κοινωνικών κινημάτων.²⁴ Το δεύτερο σενάριο, αναφέρεται στην πιθανή προοπτική της παρακμής της δημοκρατίας για λόγους άσχετους με τα κοινωνικά κινήματα. Σε αυτό το σενάριο, η πιθανή καταστροφή των κινημάτων αυτών θα συμβαδίζει με την παρακμή της δημοκρατίας σε μεγάλη κλίμακα (παγκόσμια, περιφερειακή και εθνική), αφήνοντας πίσω ένα κοινωνικό τοπίο δημοκρατικών θυλάκων διεσπαρμένων ανά τον κόσμο, με τα τοπικά κοινωνικά κινήματα να προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα της απομόνωσης και της έλλειψης επικοινωνίας.²⁵ Στο τρίτο σενάριο, της επαγγελματικοποίησης, τα κοινωνικά κινήματα οδηγούνται στη θεομοιοποίηση και στη μείωση της καινοτομίας τους. Πρακτικά κάτι τέτοιο θα σήμαινε δραματική μείωση των ευκαιριών που έχουν προκειμένου να προβάλλουν νέα θέματα, νέες ομάδες, τακτικές και στόχους, είτε διαμέσου της μείωσης των κινήτρων

21. Βλ. N. Chandhoke, «The Limits of Global Civil Society», *ό.π.*, σ. 47.

22. G. Chesters - I. Welsh, *Complexity and Social Movements. Multitudes at the Edge of Chaos*, Routledge, Νέα Υόρκη 2006, σ. 156.

23. C. Tilly, *Κοινωνικά Κινήματα 1768-2004*, *ό.π.*, σ. 347-356.

24. Στο *ίδιο*, σ. 347-350.

25. Στο *ίδιο*, σ. 351-352.

για τη διατύπωση λαϊκών διεκδικήσεων είτε με τον αποκλεισμό των διεκδικήσεων που δεν διατυπώνονται από το κατεστημένο κομμάτι των κινημάτων αυτών.²⁶ Το τέταρτο σενάριο, του θριάμβου των κοινωνικών κινημάτων, θα προϋπέθετε έναν εξισορροπημένο καταμερισμό της εξουσίας σε παγκόσμιο, περιφερειακό, εθνικό και τοπικό επίπεδο, με τρόπο ώστε, επί παραδείγματι, τα κοινωνικά κινήματα μικρότερης κλίμακας από την παγκόσμια να είναι σε θέση να αντιστέκονται στις επιλογές της παγκόσμιας διακυβέρνησης.²⁷

Εάν απορρίψουμε το τέταρτο σενάριο, που ο ίδιος ο Tilly βρίσκει πολύ απίθανο να πραγματοποιηθεί,²⁸ μένουν στην ουσία δύο σενάρια: το ένα είναι εκείνο της «δημοκρατικής αποδυνάμωσης της δημοκρατίας» (που συναρθρώνει το πρώτο και το τρίτο σενάριο του Tilly), δηλαδή εξελίξεις στα κοινωνικά κινήματα (διεθνοποίηση, επαγγελματικοποίηση, γραφειοκρατικοποίηση, θεομοποίηση, ελιτιστική ένταση, αποκλεισμός των μη κινηματικών διεκδικήσεων) που οδηγούν σε δομική διαφοροποίηση των διεκδικητικών δυνατοτήτων και, έτσι, σε αύξηση της παγκόσμιας ανισότητας. Το άλλο σενάριο είναι εκείνο μιας «εξωγενούς» δημοκρατικής παρακμής που καταστρέφει τα κινήματα μεγάλης κλίμακας, διασώζοντας διάσπαρτα και απομονωμένα ορισμένα μικρά τοπικά κινήματα.

Αν αφήσουμε κατά μέρος το δεύτερο από τα παραπάνω σενάρια, ως πιο μακρινή πιθανότητα (με βάση τα σημερινά δεδομένα τόσο της αύξησης των εντάσεων και ανισοτήτων που προκαλεί η παγκοσμιοποίηση όσο και της ανάπτυξης των κοινωνικών κινημάτων ως παγκόσμιων συστημάτων δράσης «από τα κάτω»),²⁹ μας μένει ένα σενάριο του οποίου το εφιαλτικό περίγραμμα βλέπουμε να αναδύεται στις μέρες μας: πρόκειται ακριβώς για το σενάριο της κατίσχυσης των μεγάλων διεθνών ΜΚΟ ως κυρίαρχης μορφής εμφάνισης των παγκόσμιων κοινωνικών κινημάτων. Πρόκειται στην ουσία για μια τάση αποδυνάμωσης της δημοκρατίας στη βάση, διαμέσου «δημοκρατικών» διαπραγματεύσεων στην κορυφή. Με άλλα λόγια, είναι μια διάσταση των κοινωνικών κινημάτων που τα εμφανίζει απολύτως συνδεδεμένα με τις εθελοντικές μορφές δράσης σε παγκόσμια κλίμακα, επομένως ενσωματωμένα (έστω και στο περιθώριο) στο παιχνίδι της διαχείρισης της παγκόσμιας εξουσίας, εξαρτημένα από εμπορευματοποιημένες και απολίτικές δραστηριότητες

26. Στο ίδιο, σ. 352-353.

27. Στο ίδιο, σ. 353-354.

28. Στο ίδιο, σ. 356.

29. Βλ. σχετικά G. Chesters - I. Welsh, *Complexity and Social Movements. Multitudes at the Edge of Chaos*, ό.π., σ. 87-88.

«ανακούφισης» των ευπαθών κοινωνικών ομάδων και πληθυσμών. Εν κατακλείδι, κομμάτι μιας συμμαχίας παγκόσμιων οικονομικο-πολιτικών και επαγγελματικών ελίτ.

3. «ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ» ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΚΟ: Η ΣΧΕΣΗ ΒΟΡΡΑ-ΝΟΤΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΜΚΟ

Η ανισότητα μεταξύ Βορρά και Νότου αντανakλάται, κατά τρόπο σχεδόν «φυσιολογικό», και στην ανισότητα των αντίστοιχων εθελοντικών οργανώσεων, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις πραγματικές δυνατότητες επηρεασμού των πολιτικών ανάπτυξης στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Πράγματι, οι δυνατότητες επιρροής των κρατικών και διακρατικών κέντρων απόφασης είναι δυσανάλογα μεγάλες για τις ΜΚΟ του Βορρά, στο μέτρο που αυτές διαθέτουν υλικούς πόρους, τεχνογνωσία, πληροφόρηση, συμμετοχή σε οργανισμούς και πρόσβαση σε διεθνείς διαπραγματεύσεις. Αντιθέτως, οι ΜΚΟ του Νότου όχι μόνο δεν έχουν τέτοιες δυνατότητες, αλλά επιπλέον αναγκάζονται να εξαρτούν τη δράση τους από τις επιλογές και την ατζέντα των πλούσιων και ισχυρών μη κυβερνητικών οργανώσεων του Βορρά.

Συχνά, μάλιστα, τέτοιες σχέσεις εξάρτησης με το πέρασμα του χρόνου αποκτούν διαρθρωτικό χαρακτήρα, με συνέπεια την έλλειψη εμπιστοσύνης των ΜΚΟ του Νότου έναντι εκείνων του Βορρά.³⁰ Επομένως, η ατζέντα των παρεμβάσεων, οι επιδιωκόμενοι στόχοι και τα χρονοδιαγράμματα των οργανώσεων του Νότου καθορίζονται εν πολλοίς από τις οργανώσεις του Βορρά, οι οποίες δρουν ως μεσάζοντες των υπερεθνικών διακρατικών οργανισμών απόφασης και αναπτυξιακής επέμβασης.³¹ Στο πλαίσιο αυτό, πολλές ανθρωπιστικές και αναπτυξιακές ΜΚΟ του αναπτυσσόμενου Βορρά θέτουν ως βασική τους προτεραιότητα την απορρόφηση κονδυλίων, με αποτέλεσμα να εγκαθιδρύουν μια πελατειακού τύπου σχέση με τους εθνικούς ή διακρατικούς δωρητές. Έτσι, μετατρέποντας εαυτούς σε «αναδόχους προγραμμάτων», εγκαταλείπουν οιαδήποτε ανησυχία περί εναλλακτικών ιδεών ή καινοτόμων δράσεων.³² Οι οργανώσεις του αναπτυσσόμενου κόσμου που δεν προσαρμόζονται σε αυτά

30. Χ. Α. Φραγκονικολόπουλος, *Ο Παγκόσμιος Ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Δυναμική και Αδυναμίες στην Παγκόσμια Διακυβέρνηση*, ό.π., σ. 215.

31. Στο ίδιο, σ. 216.

32. Στο ίδιο, σ. 222-223.

τα αποπροσανατολιστικά δεδομένα του ανταγωνισμού για την εξασφάλιση κονδυλίων περιθωριοποιούνται.³³

Σε τέτοιο πλαίσιο «συνεργασίας» μεταξύ των οργανώσεων του πλούσιου Βορρά και εκείνων του φτωχού Νότου προκύπτουν δύο συνδεδεμένες επιπτώσεις: αφενός, διευρύνεται το χάσμα δύναμης που χωρίζει τις αντίστοιχες οργανώσεις, αφετέρου, παραμένει το χάσμα απόστασης μεταξύ των πλούσιων και των φτωχών χωρών. Βέβαια, θα μπορούσε κανείς να αντιτείνει «ρεαλιστικά» ότι τα δύο χάσματα δεν είναι απαραίτητα συναρτημένα μεταξύ τους, υπό την έννοια ότι ενδεχομένως η διεύρυνση ή η διατήρηση του χάσματος δύναμης ανάμεσα σε οργανώσεις Βορρά και οργανώσεις Νότου δεν συμβαδίζει αναγκαστικά με τη διεύρυνση ή τη διατήρηση του χάσματος ανάμεσα σε χώρες του Βορρά και χώρες του Νότου. Ίσως, δηλαδή, η σμίκρυνση της απόστασης του πλούσιου Βορρά από τον φτωχό Νότο να συμβαδίζει με (αν όχι να προϋποθέτει) τη διατήρηση της απόστασης των ισχυρών και αποτελεσματικών ΜΚΟ του πρώτου από τις ανίσχυρες και αναποτελεσματικές ΜΚΟ του δεύτερου. Η απάντηση σε αυτή την άποψη προκύπτει λογικά μέσα από την ίδια την πραγματικότητα. Το γεγονός ότι τα διεθνή προγράμματα παρέμβασης εμφανίζουν έναν πρόδηλο βαθμό «τεχνικής αποτελεσματικότητας» (μετρήσιμο κυρίως με όρους απορροφητικότητας των κονδυλίων και ταχύτητας της παρέμβασης) δεν σημαίνει αυτό καθαυτό πως μειώνεται το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών. Επ' αυτού, ο Tilly σημειώνει πως η ταχύτητα της κινητοποίησης δεν μειώνει το χάσμα, στο μέτρο κατά το οποίο αυτή η ταχύτητα «δεν σημαίνει ότι εισακούγεται περισσότερο η φωνή των απλών ανθρώπων».³⁴ Στην πραγματικότητα, απαιτείται η πολιτικοποίηση της κοινότητας, δηλαδή μια «επίμονη πολιτική δουλειά υπέρ ενός προγράμματος».³⁵ Η «τεχνική αποτελεσματικότητα» δεν είναι συνώνυμη της «πολιτικής αποτελεσματικότητας» και οι ΜΚΟ, στο μέτρο που για δομικούς και λειτουργικούς λόγους δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις μιας τέτοιας πολιτικοποίησης της δράσης, προτιμούν να στηρίζουν διαδικασίες διαμεσολάβησης και διασύνδεσης που αναδεικνύουν ως βασικές προτεραιότητες την ταχύτητα κινητοποίησης και μια αποτελεσματικότητα μετρήσιμη με όρους γρήγορης απόφασης και γρήγορης εφαρμογής.

Η πολιτική αντίληψη που διέπει τη συντριπτική πλειοψηφία των προγραμμάτων που υλοποιούν οι μη κυβερνητικές οργανώσεις στις αναπτυσσό-

33. Στο ίδιο, σ. 216.

34. C. Tilly, *Κοινωνικά Κινήματα 1768-2004*, ό.π., σ. 279.

35. Στο ίδιο.

μενες χώρες μπορεί να αποδοθεί με τον όρο «αλληλεγγύη ex post». Πράγματι, συνήθως οι ΜΚΟ ωθούνται (αλλά και αρκούνται) να επιλέξουν προγράμματα παρέμβασης τα οποία περιορίζονται είτε σε μια επουσιώδη, τοπικά περιορισμένη και σύντομη αναδιανομή ήδη υπάρχοντος πλούτου είτε στον εξορθολογισμό της διαχείρισης ήδη υπαρχουσών υπηρεσιών. Σε ό,τι αφορά την επίδρασή τους πάνω στο σύστημα της οικονομίας και της προσφοράς υπηρεσιών, επικεντρώνουν τους στόχους της παρέμβασής τους πολύ περισσότερο στα τελικά αποτελέσματα αυτού του συστήματος παρά στις προϋποθέσεις του. Έτσι, βλέπουμε τέτοια προγράμματα να εξορθολογίζουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες υγείας (π.χ. δημιουργώντας πρόσκαιρες ευκαιρίες απασχόλησης και νέες υποδομές και διαχέοντας την αναγκαία πληροφόρηση), όμως σχεδόν ποτέ δεν εξασφαλίζουν στον τοπικό πληθυσμό μια προοπτική αυτοδιαχείρισης των αντίστοιχων μηχανισμών ελέγχου, αλλά ούτε και την απλή βιωσιμότητα τέτοιων υπηρεσιών μετά το τέλος του προγράμματος. Υπό την έννοια αυτή, το αποτέλεσμα που παράγεται από τέτοιες παρεμβάσεις περιορίζεται αποκλειστικά στον εξορθολογισμό της πρόσβασης σε ήδη παραγμένα αγαθά και υπάρχουσες υπηρεσίες (η αναγκαιότητα των οποίων έχει διαπιστωθεί συνήθως μέσα από μια λογική ξένη προς την τοπική κουλτούρα). Επομένως, αφήνει αναλλοίωτες τις υπάρχουσες δομές εξουσίας και εκμετάλλευσης και δεν αγγίζει τις πραγματικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων έτσι όπως αυτές διαρθρώνονται στις διαφορετικές φάσεις παραγωγής και διάθεσης των αγαθών και των υπηρεσιών.

Το όλο ζήτημα σ' νδέεται στενά με δύο αντιθετικές πολιτικές και ηθικές αντιλήψεις που θεμελιώνουν με τρόπο εντελώς διαφορετικό την έννοια της αλληλεγγύης εντός του συστήματος της οικονομίας και της παραγωγής υπηρεσιών. Ο χιλιανός οικονομολόγος Luis Razeto Migliaro, αναλύοντας πρόσφατα τη λογική της αποκαλούμενης «αλληλέγγυας οικονομίας», επισημαίνει εύστοχα ότι συχνά υποστηρίζεται πως η αλληλεγγύη χρειάζεται για να διορθωθούν κατά κάποιο τρόπο τα ελαττώματα της οικονομίας, για να θεραπευθούν ορισμένες ελλείψεις που αυτή προκαλεί ή για να επιλυθούν ορισμένα προβλήματα που η οικονομία δεν κατόρθωσε να υπερβεί. Έτσι, υπογραμμίζει ο Migliaro, «οδηγούμαστε να πιστέψουμε ότι η αλληλεγγύη πρέπει να εμφανίζεται αφού η οικονομία εκπληρώσει το καθήκον της και ολοκληρώσει τον κύκλο της».³⁶ Σύμφωνα με αυτή την οπτική, ο «καιρός της οικονομίας»

36. L.R. Migliaro, *Le Dieci Strade dell'Economia di Solidarietà*, Editrice Missionaria Italiana, Μπολόνια 2003, σ. 18.

και η «στιγμή της αλληλεγγύης» είναι δύο πραγματικότητες απολύτως διακριτές και διαχωρισμένες. Η αλληλεγγύη εισέρχεται στο προσκήνιο αφού παρέρχεται ο «καιρός της οικονομίας», δηλαδή αφού πραγματοποιείται η παραγωγή και η διανομή των αγαθών και των υπηρεσιών. Επομένως, η «στιγμή της αλληλεγγύης» εμφανίζεται αποκλειστικά για να αναδιανείμει μέρος του πλούτου με τρόπο ώστε να συνδράμει εκείνους που ζημιώθηκαν από τη συμμετοχή τους στα αποτελέσματα της οικονομίας.

Στο πλαίσιο αυτό, «η αλληλεγγύη θα υλοποιούνταν με τα αποτελέσματα –προϊόντα, πόρους, αγαθά και υπηρεσίες– της οικονομικής δραστηριότητας, όμως δεν θα ήταν αλληλέγγυες η καθαυτό οικονομική δραστηριότητα, οι δομές της και οι διαδικασίες της».³⁷ Πρόκειται, προφανώς, για μια αλληλεγγύη που δεν «μπλέκεται στα πόδια της οικονομίας», υπό την έννοια ότι δεν μεταβάλλει καθόλου τις ισορροπίες των σχέσεων που ιστορικά έχουν εμπεδωθεί εντός της, αφού τις θεωρεί «φυσικό» παρεπόμενο της ίδιας της έννοιας της οικονομίας. Απέναντι σε αυτή την αντίληψη της σχέσης μεταξύ οικονομίας και αλληλεγγύης, ο Migliaro διατυπώνει τη δική του πρόταση:

«Εκείνο που εμείς υποστηρίζουμε είναι, αντιθέτως, διαφορετικό: η αλληλεγγύη πρέπει να εισέλθει στο εσωτερικό της καθαυτό οικονομίας και να λειτουργήσει στις διάφορες φάσεις του οικονομικού κύκλου, δηλαδή σε παραγωγή, κυκλοφορία, κατανάλωση και συσσώρευση. Αυτό προϋποθέτει να παράγουμε με αλληλεγγύη, να κατανέμουμε με αλληλεγγύη, να συσσωρεύουμε και αναπτύσσουμε με αλληλεγγύη. [...] Επομένως, το αρχικό μας ερώτημα σχετικά με το τι είναι η αλληλέγγυα οικονομία γίνεται ειδικότερο: με ποιο τρόπο μπορούμε να παράγουμε, να καταναλώνουμε και να συσσωρεύουμε με αλληλεγγύη;»³⁸

Προδήλως, λοιπόν, η μεγάλη πλειοψηφία των προγραμμάτων που υλοποιούν οι εθελοντικές οργανώσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες στερείται οποιασδήποτε ανησυχίας σχετικά με τη μορφή που πρέπει να έχει η σχέση της αλληλεγγύης με το σύστημα της οικονομίας και της παραγωγής υπηρεσιών. Έτσι, η αλληλεγγύη που επιδεικνύουν έμπρακτα μέσω τέτοιων προγραμμάτων δεν εμπεριέχει κανενός είδους εναλλακτική οικονομική ορθολογικότητα (που να ενσωματώνει δηλαδή την αλληλεγγύη στη δομή της καθαυτό οικονομίας, να παράγει οικονομία με σχέσεις αλληλεγγύης), αλλά απλώς επικυρώνει το συμβατικό μοντέλο μιας οικονομίας που χρησιμοποιεί την αλληλεγγύη

37. Στο ίδιο.

38. Στο ίδιο, σ. 18-19.

γύνη μονάχα για να αμβλύνει τις δυσμενέστερες των επιπτώσεων που προκαλεί στους φτωχούς και τους αποκλεισμένους. Για να μιλήσουμε με τους όρους που χρησιμοποιήσαμε προηγουμένως, η συμβατική οικονομία –στο πλαίσιο της οποίας λειτουργούν οι ΜΚΟ– παράγει «αλληλεγγύη απομονωτική» (δηλαδή εξατομικευμένη και απολιτική), ενώ η «αλληλέγγυα οικονομία» παράγει «αλληλεγγύη διαμοιραστική» (δηλαδή συλλογική και πολιτική).

Οι μεγάλες διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις αντιπροσωπεύουν στην οικονομία των θεσμικών δωρεών παραδοσιακές δομές, οι οποίες έχουν τον χαρακτήρα των θεσμών που διαμεσολαβούν μεταξύ των δωρητών και των δωρεοδόχων για να κατευθύνουν «αποτελεσματικά» τους διατιθέμενους πόρους. Από την άλλη μεριά, ο ρόλος τους είναι δημοκρατικά ανεξέλεγκτος, στο μέτρο που έχουν απεριόριστη διακριτική ευχέρεια απόφασης και διαχείρισης ακριβώς επειδή δεν περιορίζονται από ευρείς δημοκρατικούς μηχανισμούς, συμμετοχικές διαδικασίες και πρακτικές αυτοδιαχείρισης. Επομένως, είναι κρίσιμης σημασίας η επιλογή των οργανώσεων να υιοθετήσουν τέτοιους μηχανισμούς, τέτοιες διαδικασίες και πρακτικές. Όπως είναι κρίσιμης σημασίας και το είδος της σχέσης που αυτές μπορούν να εγκαθιδρύσουν με τους πληθυσμούς που ωφελούνται από τα προγράμματα και που μπορεί να είναι πατερναλιστική, αδιάφορη ή αλληλέγγυα. Αυτό, φυσικά, προϋποθέτει και έναν καινούργιο τύπο επαγγελματικότητας των οργανώσεων, με την έννοια ότι αυτές οφείλουν να αναπτύξουν μια επαγγελματικότητα διαφορετική από εκείνη των ιδιωτικών επιχειρήσεων και των δημόσιων οργανισμών, τέτοια ώστε: «[...] να φέρουν αλληλεγγύη στην οικονομία και να εφαρμόζουν οικονομία με αλληλεγγύη, δηλαδή προσχώρηση των θεσμών διαμεσολάβησης στην αλληλέγγυα οικονομία».³⁹

Συνοψίζοντας λοιπόν σε ό,τι αφορά την ενότητα σχετικά με τις ανισότητες και τις εντάσεις μεταξύ των οργανώσεων του αναπτυσσόμενου Βορρά και εκείνων του αναπτυσσόμενου Νότου, μπορούμε να πούμε ότι μεταξύ των μεν και των δε υφίσταται μια τεράστια απόσταση, ένα αληθινό χάσμα πόρων, δύναμης, επιρροής, πρόσβασης, οργάνωσης και τεχνογνωσίας. Αυτή η απόσταση, η οποία οδηγεί ορισμένους μελετητές από τον Νότο να χαρακτηρίζουν τις σχέσεις μεταξύ βόρειων και νότιων ΜΚΟ ως «αναδυόμενη αποικιοκρατία»,⁴⁰ γίνεται ακόμη σαφέστερη στην περίπτωση που διεθνείς μη κυβερνητι-

39. Στο ίδιο, σ. 47-48.

40. D.L. Brown - J.A. Fox, «Accountability Within Transnational Coalitions», στο J.A. Fox - L.D. Brown (επιμ.), *The Struggle for Accountability. The World Bank, NGOs, and Grassroots Movements*, MIT Press, Massachusetts 1998, σ. 440.

κές οργανώσεις επιζητούν συνεργασία με κοινωνικά κινήματα βάσης του Νότου. Σε αυτήν την περίπτωση, ακόμη και όταν οι μη κυβερνητικές οργανώσεις του Βορρά και εκείνες του Νότου μοιράζονται ορισμένες βασικές πολιτικές και ιδεολογικές αξίες, δημιουργείται ακόμη μεγαλύτερο χάσμα μεταξύ των διεθνών ΜΚΟ και των κοινωνικών κινήματων βάσης του Νότου.⁴¹

Πράγματι, η συμμαχία και συνεργασία μεταξύ πολλαπλών οργανωτικών πραγματικοτήτων (ΜΚΟ Βορρά, ΜΚΟ και ΚΚΒ Νότου) για την υλοποίηση αναπτυξιακών προγραμμάτων προϋποθέτει αναπόδραστα έναν σαφή και αυστηρό καταμερισμό εργασιών. Στα διεθνή σχέδια ανάπτυξης σε αναπτυσσόμενες χώρες που χρηματοδοτεί η Παγκόσμια Τράπεζα αποτυπώνεται ένας σαφής καταμερισμός των εργασιών και των καθηκόντων που πρέπει να υλοποιηθούν από την πλευρά των συμμαχούντων συλλογικών δρώντων που εμπλέκονται. Έτσι, τα τοπικά κινήματα βάσης προσφέρουν επιτόπου πληροφόρηση και νομιμοποίηση, οι εθνικές ΜΚΟ διαθέτουν γνώση των κυβερνητικών πολιτικών και των εθνικών παραδόσεων που πρέπει να ληφθούν υπόψη στην υλοποίηση των σχεδίων, ενώ οι διεθνείς ΜΚΟ συσσωρεύουν κατανόηση των διεθνών τάσεων, επαφές με διεθνείς εκστρατείες και πρόσβαση σε μέσα πίεσης εντός των χρηματοδοτικών θεσμών.⁴² Αυτός ο αυστηρός καταμερισμός επιβάλλει σε επίπεδο λειτουργίας μια «εξειδίκευση» των συλλογικών δρώντων και σε επίπεδο επικοινωνίας μια «τμηματοποίηση» του συνολικά παραγόμενου έργου, με συνέπεια να συντηρούνται και να αναπαράγονται διευρυμένα οι αντίστοιχες ανισότητες και εντάσεις.

Αυτή η κατάσταση οδηγεί σε ανάλογη «εξειδίκευση» και «τμηματοποίηση» των πιθανών διαβαθμίσεων διάδρασης ανάμεσα στις διαφορετικές οργανώσεις. Πράγματι, η εμπειρική έρευνα αποκαλύπτει ότι όσο στενότερη είναι σχέση μεταξύ των οργανώσεων με όρους κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς τόσο πιο ισχυροί είναι και οι μεταξύ τους δεσμοί, και αντίστροφα. Για παράδειγμα, μια σχετικά πρόσφατη εμπειρική μελέτη περιπτώσεων υλοποίησης ανάλογων αναπτυξιακών προγραμμάτων σε χώρες όπως η Βραζιλία, το Εκουαδόρ, η Ινδονησία και οι Φιλιππίνες⁴³ ανέδειξε ισχυρότερους δεσμούς μεταξύ (α) διεθνών ΜΚΟ και εθνικών ΜΚΟ και (β) εθνικών ΜΚΟ και τοπικών οργανώσεων βάσης και πολύ ασθενέστερους δεσμούς μεταξύ διεθνών ΜΚΟ και τοπικών οργανώσεων βάσης. Προφανώς, αυτές οι διαβαθμίσεις αποτυπώνουν αδρά και τις αντίστοιχες «ροές λογοδοσίας», υπό την έν-

41. Στο ίδιο, σ. 441.

42. Στο ίδιο, σ. 442.

43. Στο ίδιο.

νοια ότι όσο ισχυρότεροι είναι οι δεσμοί των διαφορετικών οργανώσεων τόσο μεγαλύτερη είναι και μεταξύ τους λογοδοσία και αντίστροφα. Έτσι, συνυπολογίζοντας συνολικά τους δρώντες που εμπλέκονται σε αναπτυξιακά προγράμματα, υψηλά επίπεδα λογοδοσίας είναι απίθανα μεταξύ ομάδων βάσης, αφενός, και διεθνών ΜΚΟ και της Παγκόσμιας Τράπεζας αφετέρου. Αντίθετα, συμβαίνει συχνά οι διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις να αναπτύσσουν μεγαλύτερη λογοδοσία έναντι της Παγκόσμιας Τράπεζας και, σε μικρότερο βαθμό, των εθνικών ΜΚΟ.⁴⁴

Από την άλλη πλευρά, οι δυνατότητες αμοιβαίας επιρροής εντός των σχέσεων μεταξύ των οργανώσεων και οι αντίστοιχες πιθανότητες επηρεασμού της υλοποίησης των αναπτυξιακών προγραμμάτων εξαρτώνται οίγουρα από την αρχική θέση επιρροής που κατέχει κάθε οργάνωση στο αντίστοιχο πρόγραμμα στο σημείο εκκίνησής του. Έτσι, αν μια οποιαδήποτε οργάνωση αναπτύξει μια σχέση επιρροής απέναντι σε άλλες οργανώσεις (ΜΚΟ ή ΚΚΒ) ή άλλους θεσμικούς δρώντες (κυβερνήσεις, διεθνείς χρηματοδοτικούς οργανισμούς κ.λπ.), είναι πολύ πιθανό να τη διατηρήσει και όσο εξελίσσεται η υλοποίηση του προγράμματος. Η λογοδοσία και η αμοιβαία επιρροή εντός ενός δικτύου εμπλεκόμενων οργανώσεων διαμορφώνονται από το ποιος συμμετέχει και σε ποιο σημείο της σχετικής εκστρατείας. Όμως, σε κάποιο βαθμό τέτοιες δυνατότητες επιρροής είναι δυνατό να μεταβληθούν, κατά το μέτρο που εξαρτώνται και από συγκυριακούς παράγοντες. Σε αυτό το πλαίσιο η εξέλιξη μιας συμμαχίας ακολουθεί τη μορφή σχέσεων που μπορούν να μεταβάλλονται είτε λόγω συγκυριακών παραγόντων είτε υπό τη δυναμική αμοιβαίων διαπραγματεύσεων σχετικά με τη στρατηγική και την εφαρμογή του υλοποιούμενου προγράμματος.⁴⁵ Η παραπάνω διαπίστωση, βέβαια, μας κάνει να αναρωτιόμαστε σχετικά με την πραγματική διαπραγματευτική ισχύ των ΚΚΒ στο πλαίσιο συμμαχιών οι οποίες λειτουργούν πολύ περισσότερο δύναμι μιας «απομονωτικής αλληλεγγύης» (που αναδεικνύει δηλαδή την ποσότητα των υλοποιούμενων δράσεων), παρά δύναμι μιας «διαμοιραστικής αλληλεγγύης» (η οποία αναδεικνύει τον βαθμό συμμετοχικής εμπλοκής, υποκειμενικής έκφρασης των αναγκών και πολιτικής παρέμβασης των «ομάδων στόχων»)...

Η προσφορά των εθελοντικών οργανώσεων που δεσμεύονται σε προγράμματα ανάπτυξης στις φτωχές χώρες αποτιμάται συνήθως με όρους μιας «προ-

44. Στο ίδιο, σ. 469.

45. Στο ίδιο, σ. 449, 452.

στιθέμενης αξίας του εθελοντισμού». Η προστιθέμενη αξία της εθελοντικής εργασίας είναι η αύξηση της αξίας της αρχικής «επένδυσης» του δωρητή, διαμέσου της χρήσης επαγγελματικής εργασίας υψηλού επιπέδου των εθελοντών.⁴⁶ Αυτή η αύξηση προκαλείται στη διαδικασία μετατροπής του δωρηθέντος χρήματος σε συγκεκριμένες υπηρεσίες (καταναλωτικά αγαθά, υπηρεσίες υγείας, υποδομές, τεχνογνωσία, εκπαίδευση, τεχνική βοήθεια κ.ο.κ.). Το σημαντικό για τις «αναπτυξιακές» εθελοντικές οργανώσεις θα ήταν ίσως να μπορέσουν να ενσωματώσουν στην έννοια της προστιθέμενης αξίας την πρακτική της «πολιτικοποίησης». Να γίνει, δηλαδή, η πολιτικοποίηση της κοινότητας αναπόσπαστο κομμάτι της προστιθέμενης αξίας του εθελοντισμού σε όλα τα πεδία δράσης. Πράγματι, αν οι εθελοντικές οργανώσεις κατορθώσουν να δουλέψουν στην κατεύθυνση της πολιτικοποίησης των κοινοτήτων παρέμβασης, προκειμένου η εισαγωγή πόρων «από τα έξω» να συμβάλλει όχι μονάχα στην *ad hoc* δημιουργία ενός αριθμού καταναλώσιμων υπηρεσιών ή αγαθών, αλλά και στην παραγωγή μιας σταθερής διαδικασίας δυναμικής συνειδητοποίησης των τοπικών πληθυσμών, τότε η «βιωσιμότητα» του συντελεσμένου έργου θα προκύψει ως αποτέλεσμα της στήριξής του από τους «ωφελομένους» μέσω της αυτοδιαχείρισης όλων των φάσεων ανάπτυξής του. Με τον τρόπο αυτόν, η «διαμοιραστική αλληλεγγύη» που θα προκύψει θα έχει τα χαρακτηριστικά μιας εξ αρχής και ολοκληρωτικά αλληλέγγυας δραστηριότητας γύρω και μέσα από ένα σύστημα παραγωγής υπηρεσιών και αγαθών και δεν θα είναι μια από τα πάνω σπασμωδική απόπειρα αναδιανομής έτοιμων τελικών προϊόντων. Το γεγονός ότι το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος των υλοποιούμενων αναπτυξιακών σχεδίων εκ μέρους διεθνών ΜΚΟ δεν έχει αυτά τα χαρακτηριστικά, δηλαδή δεν μετατοπίζει την πρωτοβουλία «από τα πάνω προς στα κάτω», από τον Βορρά στον Νότο ή από το παγκόσμιο στο τοπικό, σημαίνει ότι τέτοια σχέδια αναπαράγουν μακροπρόθεσμα τις σχέσεις εξάρτησης με βάση τις σχέσεις ισχύος και εκμετάλλευσης.

4. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΜΚΟ

Ολοκληρώνουμε με μια συνοπτική παράθεση των χαρακτηριστικών που διακρίνουν τις διεθνείς ΜΚΟ και τις διαφοροποιούν από τα ΚΚΒ. Η προηγού-

46. L. R. Migliaro, *Le Dieci Strade dell'Economia di Solidarietà*, ό.π., σ. 50-51.

μενη ενότητα μας βοήθησε να εξετάσουμε τον χαρακτήρα των εθελοντικών οργανώσεων μέσα από τον ρόλο που ασκούν στη διαμόρφωση των παγκόσμιων αναπτυξιακών σχεδίων για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Στο σημείο αυτό θα επικεντρωθούμε σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των οργανώσεων.

Είναι γνωστό ότι τουλάχιστον τις δύο τελευταίες δεκαετίες υπήρξε μια εκρηκτική ανάπτυξη του αριθμού των ΜΚΟ σε ολόκληρο τον κόσμο. Σήμερα, για παράδειγμα, ο αριθμός των μη κυβερνητικών οργανώσεων που δραστηριοποιείται μόνο στον τομέα της ανάπτυξης ανέρχεται στις 53.750!⁴⁷ Αυτή η τεράστια αριθμητική αύξηση συνοδεύτηκε, μάλιστα, από αντίστοιχη ενίσχυση της έμφασης που αποδίδουν μεγάλοι και πανίσχυροι παγκόσμιοι οργανισμοί τόσο στον συμβουλευτικό ρόλο που αναπτύσσουν οι εθελοντικές οργανώσεις στο πλαίσιο της επιλογής και του σχεδιασμού προγραμμάτων παρέμβασης τα οποία υλοποιούνται στις αναπτυσσόμενες χώρες, όσο και στην καθαυτό υλοποίηση τέτοιων προγραμμάτων.

Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις του ΟΗΕ, ως του σημαντικότερου παγκόσμιου διακρατικού οργανισμού κοινωνικής αρωγής, και της Παγκόσμιας Τράπεζας, ως του σημαντικότερου διεθνούς χρηματοδοτικού μηχανισμού αναπτυξιακής παρέμβασης. Στην πρώτη περίπτωση, το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών [ECOSOC] προβλέπει από το 1945 θεσμικές διαδικασίες συνεργασίας και διαβούλευσης με ΜΚΟ. Το 1948 οι οργανώσεις που απολαμβάνουν του συμβουλευτικού status στο πλαίσιο του Συμβουλίου είναι μόλις 41. Το 1968 ο αριθμός τους φτάνει περίπου τις 500, ενώ το 1992 ξεπερνά τις 1.000.⁴⁸ Σε ό,τι αφορά την Παγκόσμια Τράπεζα, βλέπουμε μια αντίστοιχη διαδικασία αναβάθμισης και «εμπλοκής» των ΜΚΟ. Ενώ, δηλαδή ο διεθνής αυτός οργανισμός διαμορφώνει αρχικά τις πολιτικές του στο πλαίσιο μιας ακραίας και κεντρικά κατευθυνόμενης νεοφιλελεύθερης προσέγγισης, σε επόμενη φάση αρχίζει να λαμβάνει σε κάποιο βαθμό υπόψη τις κριτικές που ασκούνται στις πολιτικές του και επιχειρεί να τις αναπροσαρμόσει ενσωματώνοντας ένα μέρος τους.⁴⁹ Για τον σκοπό αυτό, τα τελευταία χρόνια η Παγκόσμια Τράπεζα υιοθετεί ένα πιο «κοινωνικό» μοντέλο ανάπτυξης, με μεγαλύτερη έμφαση σε ζητήματα κοινω-

47. <http://www.devdir.org> [Ιστοσελίδα της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Duke για τις αναπτυξιακές ΜΚΟ].

48. N. Chandhoke, «The Limits of Global Civil Society», *ό.π.*, σ. 37.

49. Κ. Γεώργας, *Παγκοσμιοποίηση και Φτώχεια. Τα Ιδεολογικά Πλαίσια και οι Πολιτικές των Διεθνών Οργανισμών για την Καταπολέμηση της Φτώχειας*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σ. 241 κ.ε.

νικής προστασίας.⁵⁰ Έτσι, σχεδιάζει μια πολιτική συνεργασιών με στόχο να εμπλέξει σε προγράμματα κοινωνικής παρέμβασης μη κυβερνητικές οργανώσεις οι οποίες διαθέτουν επαρκή οργάνωση, είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικές και, ασφαλώς, αρκούντως «συνεργάσιμες».

Προφανώς, η γενικότερη ενίσχυση του ρόλου και της επιρροής των διεθνών ΜΚΟ κατά τις τελευταίες δεκαετίες συνδέεται με τη διεύρυνση της ευρύτερης κοινωνικής αποδοχής τους και τη συναφή ενίσχυση της εξουσιοδότησης που δέχονται για τις λειτουργίες που επιτελούν στο σύγχρονο παγκόσμιο σκηνικό. Σύμφωνα με τον Chandhoke,⁵¹ υπάρχουν δύο παράγοντες που εξηγούν αυτή την ενίσχυση. Ο πρώτος είναι η πληροφορική επανάσταση, δυνάμει της οποίας οι εθελοντικές οργανώσεις αύξησαν σημαντικά την ικανότητά τους να συλλέγουν, να επιλέγουν και να διαχέουν σε παγκόσμια κλίμακα εξειδικευμένες πληροφορίες σε πληθώρα πεδίων (περιβαλλοντική υποβάθμιση, παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, επιπτώσεις αναπτυξιακών παρεμβάσεων κ.ο.κ.), στα οποία η αντίστοιχη ικανότητα των κυβερνήσεων αποδεικνύεται μικρή.

Ο δεύτερος παράγοντας είναι το γεγονός ότι οι διεθνείς ΜΚΟ, με όλες τις πιθανές ενστάσεις σχετικά με τον πραγματικό τους ρόλο, κατέχουν εκ των πραγμάτων ηθική εξουσία και νομιμοποίηση, ιδιότητες εξόχως σημαντικές για την ηθική και πολιτική παρέμβαση. Τέτοια εξουσία και νομιμοποίηση απορρέουν από το γεγονός ότι η πρόσβαση αυτών των παγκόσμιων εθελοντικών οργανώσεων στα διεθνή ΜΜΕ, το υψηλό τους προφίλ και το θεαματικό ρεπερτόριο της δράσης τους τις διαχωρίζουν από τον κρατικής κλίμακας πολιτικό ακτιβισμό⁵² και τις καθιστούν σοβαρούς παίκτες στη διαδικασία κανονιστικής και ηθικής θεμελίωσης της παγκόσμιας κοινότητας. Ο συνδυασμός του γεγονότος ότι επιχειρούν να θέσουν (ή να επηρεάσουν σοβαρά) τους κανόνες που ρυθμίζουν τις σχέσεις εντός της παγκόσμιας κοινότητας με το γεγονός ότι διεκδικούν την εκπροσώπηση του γενικού ή δημόσιου συμφέροντος (σε αντίθεση με την εκπροσώπηση των συμφερόντων του κράτους

50. Στο ίδιο.

51. N. Chandhoke, «The Limits of Global Civil Society», *ό.π.*, σ. 40-42.

52. Θα λέγαμε πως τα διαχωρίζει από τον κινηματικό ακτιβισμό ευρύτερα (κρατικής ή υπερεθνικής εμβέλειας), υπό την έννοια ότι τα ΚΚΒ, από την άποψη παραγωγής και οργάνωσης της πληροφορίας και νοηματοδότησης του κοινωνικού, βρίσκονται σε σταθερή «δομική» αντίθεση και ανταγωνιστική σχέση με τον τρόπο λειτουργίας των μεγάλων ΜΜΕ. Βλ., σχετικά, Μ. Ψημίτης, «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα: Σχέση Αμοιβαίας «Αξιοποίησης» ή Σχέση Πολιτισμικής Έντασης», στο Κ. Ζώρας - Φ. Μπαντιμαρούδης (επιμ.), *Οι Κοινωνικές Επιστήμες Σήμερα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2007.

και της αγοράς), καθιστά τις διεθνείς ΜΚΟ αποδέκτες μιας εξουσιοδότησης πολιτικού χαρακτήρα με ηθική θεμελίωση σε παγκόσμια κλίμακα, ανεξάρτητα από τις πιθανές ενστάσεις σχετικά με τον πραγματικό τους ρόλο.

Παρόλα αυτά, ωστόσο, τέτοιες οι ενστάσεις υφίστανται και, σε ένα άλλο επίπεδο θεώρησης, συνιστούν σοβαρούς λόγους δυσπιστίας και κριτικής προς τις μη κυβερνητικές οργανώσεις. Ας τις συνοψίσουμε. Όπως αναλύθηκε και αλλού,⁵³ μπορούμε να αξιολογήσουμε (με βάση την πρόταση του Iain Attack)⁵⁴ την πραγματική νομιμοποίηση των διεθνών ΜΚΟ αξιοποιώντας τέσσερα βασικά κριτήρια: την αντιπροσωπευτικότητα, τις αρχές λειτουργίας, την αποτελεσματικότητα και την ενδυνάμωση.

Η αντιπροσωπευτικότητα συνιστά θεμελιώδες κριτήριο για να αποτιμήσουμε την πραγματική δημοκρατική λειτουργία όλων των οργανώσεων. Τα επιμέρους χαρακτηριστικά που συνθέτουν την αντιπροσωπευτικότητα είναι η διαφάνεια, η λογοδοσία και η συμμετοχή. Οι ΜΚΟ και οι υποστηρικτές τους πολύ συχνά επικαλούνται την ελλιπή παρουσία αυτών των χαρακτηριστικών σε άλλους οργανισμούς (χρηματοδοτικούς οργανισμούς, οικονομικές επιχειρήσεις, αλλά και κυβερνήσεις), για να υπογραμμίσουν τη συναφή έλλειψη δημοκρατικού ελέγχου των αποφάσεων που αυτοί λαμβάνουν. Πράγματι, η συνήθης επιφυλακτική ή εχθρική αναφορά των ΜΚΟ στην εξουσιαστικά εστιασμένη κρατική οντότητα και στην κερδοσκοπικά επικεντρωμένη οικονομική αγορά συγκροτεί και την αυτονομιοποιητική θεμελίωση των δυνάμεων που εμφανίζονται ως υπερασπιστές της κοινωνίας των πολιτών. Είδαμε παραπάνω ότι, με σύγχρονους όρους, η παγκόσμια κοινωνία των πολιτών εμφανίζεται ως «τρίτη λύση» έναντι του κράτους και της αγοράς. Έτσι, η έλλειψη διαφάνειας, λογοδοσίας και συμμετοχής στις οικονομικές επιχειρήσεις, στους χρηματοδοτικούς οργανισμούς και σε πολλές κρατικές πολιτικές (υποτίθεται πως) νομιμοποιεί, κατ' αντιδιαστολή, την παρουσία και τη δράση των εθελοντικών οργανώσεων.

Όμως, είναι ακριβώς έτσι τα πράγματα; Συνιστούν όντως οι διεθνείς ΜΚΟ ζωντανές δυνάμεις της κοινωνίας των πολιτών που με την παρουσία τους –με τη συμμετοχή στις αποφάσεις και στη δράση, με τη διαφάνεια στον τρόπο λειτουργίας και με τη λογοδοσία έναντι των εξουσιοδοτούντων και

53. Μ. Ψημίτης, «Στην “κοινωνία των πολιτών” οι “πολίτες” ενάντια στους “εξεγερμένους”: οι διαφορές οργάνωσης, ταυτότητας και δράσης μεταξύ ΜΚΟ και κοινωνικών κινημάτων», ό.π.

54. I. Attack, «Four Criteria of Development NGO Legitimacy», *World Development*, τόμ. 27, τχ. 5, Μάιος 1999, σ. 855-864.

των μελών— συγκροτούν ένα υπόδειγμα οργάνωσης και λειτουργίας εναλλακτικό ή αντιθετικό ως προς τα συμβατικά παραδείγματα οργάνωσης των σχέσεων που προωθούν το κράτος και η αγορά; Η απάντηση, με βάση τα δεδομένα που εκθέσαμε, δεν μπορεί να είναι καταφατική. Με την ίδια ακριβώς λογική και με τα ίδια κριτήρια που κρίνουμε τις ομάδες συμφερόντων, τις επιχειρήσεις και τα εξουσιαστικά μορφώματα μπορούμε να αξιολογήσουμε και τις ΜΚΟ, ειδικά τις μεγάλες διεθνείς, αξιοποιώντας τα εμπειρικά στοιχεία που διαθέτουμε σχετικά με τη λειτουργία τους.

Προβλήματα αντιπροσωπευτικότητας των εθελοντικών οργανώσεων —σε όλες τις επιμέρους όψεις της— επισημαίνονται κατά καιρούς από διάφορες πλευρές. Χαρακτηριστικά, εμπειρικές έρευνες, που αναλύουν τις μορφές οργάνωσης και λειτουργίας των μεγάλων ΜΚΟ οι οποίες συνεργάζονται με την Ευρωπαϊκή Ένωση, καταδεικνύουν πως στα πεδία λογοδοσίας, διαφάνειας και συμμετοχής αυτές οι οργανώσεις εμφανίζουν πολύ χαμηλές επιδόσεις. Έτσι, τα ευρήματα των ερευνών⁵⁵ δείχνουν ότι στις μεγάλες και διαβουλευτικές εμπλεκόμενες ευρωπαϊκές μη κυβερνητικές οργανώσεις παρατηρείται ελλιπής εσωτερική δημοκρατική νομιμοποίηση, μικρή διαφάνεια, ανεπαρκής λογοδοσία και περιορισμένη συμμετοχή «επαγγελματικού» χαρακτήρα. Πράγματι, οι αποφάσεις που αφορούν τις οργανώσεις λαμβάνονται αποκλειστικά από τα επαγγελματικά ηγετικά στελέχη τους, τα οποία επιμελώς αποφεύγουν διαδικασίες που θα μπορούσαν να εμπλέξουν στις αποφάσεις και άλλα μέλη των οργανώσεων τα οποία συνεισφέρουν είτε οικονομικά είτε με εθελοντική εργασία. Για την ακρίβεια αποφεύγουν να θεωρήσουν ως μέλη των οργανώσεων τους πολίτες που συνεισφέρουν με τέτοιους τρόπους. Εδώ τα επαγγελματικά στελέχη, προκειμένου να νομιμοποιήσουν αυτόν τον αποκλεισμό, ανασύρουν το επιχείρημα του περίπλοκου συστήματος διακυβέρνησης της Ε.Ε. και του αντίστοιχα υψηλού «know how» που απαιτείται για να συμμετέχει κάποιος με αξιώσεις σε δύσκολες και απαιτητικές διαδικασίες διαβούλευσης, όπως αυτές που λαμβάνουν χώρα στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στη δυναμική μιας τέτοιας εσωτερικής λειτουργίας, οι υπό διερεύνηση οργανώσεις εμπλέκονται με επιδεξιότητα σε μηχανισμούς διαβούλευσης που, σύμφωνα με τις ανάγκες λειτουργίας των οργάνων της Ε.Ε. (κυρίως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής)

55. A. Warleigh, «“Europeanizing” Civil Society: NGOs as Agents of Political Socialization», *Journal of Common Market Studies*, τόμ. 39, τχ. 4, Νοέμβριος 2001, σ. 619-639, και I. Sudbery, «Bridging the Legitimacy Gap in the EU: Can Civil Society Help to Bring the Union Closer to Its Citizens?», *Collegium*, τχ. 26, άνοιξη 2003, σ. 75-95.

στηρίζονται σε διαδράσεις και συνεργασίες πελατειακού χαρακτήρα. Εξάλλου, και η επιλογή των γεωγραφικών χώρων και των σχεδίων κοινωνικής ή αναπτυξιακής παρέμβασης συνήθως φαίνεται να υπακούει περισσότερο σε κριτήρια «αγοραίου» παρά αμιγώς κοινωνικού χαρακτήρα. Έτσι, συχνά η επιλογή αυτή διέπεται από κριτήρια όπως η αφθονία των προσφερόμενων πόρων ή η ευρεία δημοσιότητα ενός προβλήματος, παρά η δυνατότητα να παρασχεθεί βοήθεια στις πιο ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες. Τέλος, το πιο απογοητευτικό εύρημα των ερευνών είναι ότι οι υποστηρικτές των ΜΚΟ, οι ουσιαστικά αποκλεισμένοι από τις διαδικασίες απόφασης, δείχνουν να αποδέχονται την παθητική τους «συμμετοχή» στις οργανώσεις και, κατ' επέκταση, να επικυρώνουν τη μορφή της λειτουργίας τους.

Εμφανώς, τα στοιχεία αυτά προσιδιάζουν επίσης στη μορφή αντιπροσωπευτικότητας που γενικότερα εμφανίζουν οι διεθνείς «αναπτυξιακές» ΜΚΟ. Έτσι, σε παγκόσμια κλίμακα παρατηρούνται οξυμένα φαινόμενα προϊούσας επαγγελματικοποίησης και πελατειοποίησης των οργανώσεων καθώς και υποβάθμισης της εθελοντικής προσφοράς,⁵⁶ έλλειψη διαφάνειας και λογοδοσίας ή, σε περίπτωση συγκρουόμενων λογοδοσιών, προτίμηση της λογοδοσίας «προς τα πάνω», δηλαδή προς τους «δωρητές»,⁵⁷ φαινόμενα οργανωτικού συγκεντρωτισμού, σχέσεων τύπου franchising μεταξύ, υποτίθεται, ισότιμων οργανώσεων⁵⁸ και, βεβαίως, σκληρός ανταγωνισμός για την εξασφάλιση χρηματοδοτήσεων και υπερ-απορρόφηση της χορηγούμενης χρηματοδότησης από ελάχιστες μη κυβερνητικές οργανώσεις σε βάρος των υπολοίπων.⁵⁹

56. Χ. Α. Φραγκονικολόπουλος, *Ο Παγκόσμιος Ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Δυναμική και Αδυναμίες στην Παγκόσμια Διακυβέρνηση*, ό.π., σ. 230-231. Χαρακτηριστικά, σχετικά πρόσφατα στοιχεία καταδεικνύουν πως η επαγγελματικοποίηση των ΜΚΟ τεκμηριώνεται, σε επίπεδο στελέχωσης, από τα αυξανόμενα ποσοστά των στελεχών τους με μεταπτυχιακό επίπεδο σπουδών στη διοίκηση επιχειρήσεων, σε συνδυασμό με τα μειούμενα ποσοστά των στελεχών χωρίς τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τεκμηριώνεται, όμως, και σε επίπεδο νοοτροπίας από το γεγονός ότι στις οργανώσεις που στελεχώνονται ακόμη από εθελοντές αυτοί αντιμετωπίζονται με περιφρόνηση από τα επαγγελματικά στέλχη τους (αναφέρεται στο ίδιο).

57. D.L. Brown - J.A. Fox, «Accountability Within Transnational Coalitions», ό.π., σ. 469, Μ. Ψημίτης, «Κοινωνικά κινήματα και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις απέναντι στην “κοινωνία των πολιτών”: σχέση συμπληρωματικής τροφοδότησης ή αμοιβαίας απόρριψης;», ό.π., και του ίδιου, «Στην “κοινωνία των πολιτών” οι “πολίτες” ενάντια στους “εξεγερμένους”: οι διαφορές οργάνωσης, ταυτότητας και δράσης μεταξύ ΜΚΟ και κοινωνικών κινημάτων», ό.π.

58. S. Tarrow, *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, ό.π., σ. 133-134, Μ. Ψημίτης, *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, ό.π., σ. 438-440.

59. Χ. Α. Φραγκονικολόπουλος, *Ο Παγκόσμιος Ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Δυναμική και Αδυναμίες στην Παγκόσμια Διακυβέρνηση*, ό.π., σ. 211-212.

Οι αρχές λειτουργίας, ως δεύτερο κριτήριο αξιολόγησης των διεθνών ΜΚΟ, περιλαμβάνουν την αλληλεγγύη και τον εθελοντισμό. Εκτός από αρχές λειτουργίας των συγκεκριμένων οργανώσεων, η αλληλεγγύη και ο εθελοντισμός συνιστούν και γενικότερες κοινωνικές αξίες, υπό την έννοια ότι τείνουν να προάγουν με ανάλογο τρόπο και σε σταθερή κανονιστική βάση τη μορφή των παραγόμενων υπηρεσιών και την ποιότητα των διαμορφούμενων σχέσεων εντός της κοινωνίας ευρύτερα. Με άλλα λόγια, η αλληλεγγύη και ο εθελοντισμός δεν συνιστούν απλώς φαινόμενα συγκρότησης των εσωτερικών σχέσεων των ΜΚΟ, αλλά και ένα κοινωνικό «υπόδειγμα» των αξιών που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών δρώντων. Υπό την έννοια αυτή ο ρόλος των εθελοντικών οργανώσεων πρέπει να αξιολογηθεί και στο επίπεδο της εσωτερικής οργάνωσης και στο επίπεδο του γενικότερου κοινωνικού του αντίκτυπου.

Όπως είδαμε, η πραγματικότητα αναδεικνύει εδώ σοβαρές αμφιβολίες σχετικά και με τα δύο επίπεδα. Μπορεί οι καταστατικές αρχές μιας εθελοντικής οργάνωσης να αναφέρονται στην εθελοντική προσφορά και στην αλληλεγγύη, εντούτοις σε πρακτικό επίπεδο δράσης πολλές εθελοντικές οργανώσεις λειτουργούν με βάση τα κίνητρα της συναλλαγής και της ιεραρχίας. Η επίκληση της ανάγκης για αποτελεσματική δράση οδηγεί συχνά στην *de facto* υπέρβαση των κανονιστικών αρχών λειτουργίας, ωθώντας τις οργανώσεις να υιοθετήσουν ένα πιο «πραγματοστικό» μοντέλο δράσης. Σύμφωνα με αυτό, προκρίνεται η ορθολογική κατεύθυνση η οποία εξαρτά τη δράση της οργάνωσης από τις επιταγές που θέτει ένα ευρύτερο σύστημα συναλλακτικών διαδράσεων μεταξύ της οργάνωσης και διαφόρων πηγών χρηματοδότησης (εθνικών, περιφερειακών, παγκόσμιων). Παράλληλα, οι καταστατικές αρχές τίθενται στο περιθώριο, χρησιμεύοντας μάλλον ως γενικόλογες αξιακές αναφορές που θεμελιώνουν την απαίτηση της διαφορετικής οργανωσιακής υπόστασης υπό την οποία τυπικά μια ΜΚΟ καλείται να συνεργαστεί με τις πηγές χρηματοδότησής της.

Το τρίτο κριτήριο, η αποτελεσματικότητα, αναφέρεται στην ικανότητα των διεθνών μη κυβερνητικών οργανώσεων να επιτυγχάνουν τους στόχους ανάπτυξης για τους οποίους εργάζονται (μείωση φτώχειας, βελτίωση υγείας, ανάπτυξη εκπαίδευσης κ.ο.κ.) και μάλιστα με τρόπο ώστε τα θετικά αποτελέσματα των συντελεσμένων παρεμβάσεων να είναι βιώσιμα σε βάθος χρόνου. Αν πιστέψουμε τα αποτελέσματα μελετών που διενήργησε το Τμήμα Αξιολόγησης της Παγκόσμιας Τράπεζας το 1999, η συμμετοχή των ΜΚΟ στα προγράμματα που χρηματοδοτεί η Τράπεζα χαρακτηρίζεται από «ένα χάσμα με-

ταξύ αρχικών στόχων και τελικών αποτελεσμάτων». ⁶⁰ Όμως, ακόμη και αν παραβλέψουμε τα έτσι κι αλλιώς ιδεολογικώς αμφιλεγόμενα κριτήρια αποτελεσματικότητας που θέτει η Τράπεζα, πάλι δεν μπορεί κανείς να συναγάγει θετικά συμπεράσματα σχετικά με την αποτελεσματικότητα που επιδεικνύουν οι εμπλεκόμενες οργανώσεις. Πράγματι, οι διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις δεν διαθέτουν αυτόνομους μηχανισμούς που να ελέγχουν τη βιωσιμότητα των αποτελεσμάτων της δράσης τους και, βέβαια, στερούνται της δυνατότητας να διαχωρίσουν ως προς την αποτελεσματικότητα τα «αμιγή» προϊόντα της δικής τους δράσης από την επίδραση που ασκούν άλλοι «εξωγενείς» παράγοντες (η Τράπεζα, οι κυβερνητικές παρεμβάσεις, η επιρροή τοπικών παραγόντων, οι συμβιβασμοί συμφερόντων κ.ο.κ.) στην επίτευξη ή όχι των επιδιωκόμενων στόχων. Αυτή η κατάσταση αποδυναμώνει μακροπρόθεσμα την προσπάθεια αυτονομιμοποίησης των διεθνών ΜΚΟ μέσω της αποτελεσματικότητας στη δράση.

Τέλος, το τέταρτο κριτήριο αξιολόγησης των μη κυβερνητικών οργανώσεων, η ενδυνάμωση, συνίσταται στη δυνατότητά τους να βοηθούν τις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες προκειμένου αυτές να απεξαρτηθούν πλήρως από μια κατάσταση μόνιμης υποταγής σε μηχανισμούς πολιτικής εξουσίας, οικονομικής ισχύος και πολιτισμικής επιρροής, μηχανισμοί που τους εμποδίζουν σταθερά να αναλάβουν άμεσο έλεγχο της ζωής τους. Όμως είδαμε ήδη, μιλώντας για τους όρους της αλληλέγγυας οικονομίας, πως η πολιτική αντίληψη που συνέχει τις συμβατικές πρακτικές παρέμβασης σε προγράμματα ανάπτυξης χαρακτηρίζεται από μια *ex post* και *ad hoc* αλληλεγγύη, δηλαδή από μια (συνήθως βραχυπρόθεσμη και εκ των άνω) προσπάθεια εξορθολογισμού της διαχείρισης ήδη υπαρχουσών υπηρεσιών, αντί για τη μετατροπή του ελέγχου των προϋποθέσεων και των σχέσεων υπό τις οποίες παράγονται οι προσδοκώμενες υπηρεσίες. Άλλωστε, φαίνεται πως μια βασική παράμετρος της πλήρους συμμετοχικής εμπλοκής των τοπικών πληθυσμών στην κατεύθυνση της ενδυνάμωσης εκλείπει, στο μέτρο που η ανισόρροπη σχέση ισχύος υπέρ των οργανώσεων του Βορρά (διεθνείς αναπτυξιακές ΜΚΟ) και των οργανώσεων του Νότου (ΜΚΟ και ΚΚΒ) αναπαράγει τις υπάρχουσες ανισότητες και εμποδίζει μια ριζική μεταβολή των δεδομένων.

Εξετάζοντας λοιπόν τα τέσσερα κριτήρια αξιολόγησης της νομιμοποίησης πολλών διεθνών ΜΚΟ, διαπιστώνουμε πως η δεσπόζουσα θέση που τα τε-

60. <http://wbln0018.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf> [Ιστοσελίδα της Ομάδας Ανεξάρτητης Αξιολόγησης, IEG, της Παγκόσμιας Τράπεζας].

λευταία χρόνια κατακτούν σε πεδία συνεργασίας με άλλους διεθνείς φορείς και οργανισμούς στο πλαίσιο της ενίσχυσης των αναπτυσσόμενων χωρών δεν απορρέει τόσο από εγγενώς δημοκρατικά και συμμετοχικά χαρακτηριστικά τους, όσο από τον ρόλο-κλειδί που παίζουν ως «εκπρόσωποι» της κοινωνίας των πολιτών στη συναίνεση που απαιτείται για την υλοποίηση αναπτυξιακών πολιτικών οι οποίες επιλέγονται και αποφασίζονται αλλού.

5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αναφορικά με το ζήτημα της εξέλιξης της σχέσης μεταξύ των μεγάλων διεθνών ΜΚΟ και των ΚΚΒ και στο πλαίσιο μιας συμπεριληπτικής σύλληψης της σημερινής κινηματικής δυναμικής, ο Tilly πιθανολογεί έναν δυσοίωνα διαχωρισμό:

«Ίσως τα κοινωνικά κινήματα να διαχωρίζονται: από τη μια πλευρά, οι παλιότερες μορφές οργάνωσης και δράσης που εμμένουν στη διαρκή πολιτική εμπλοκή στους κόμβους ισχύος και λήψης αποφάσεων και, από την άλλη, θεαματικές πλην εφήμερες επιδείξεις διηπειρωτικής σύμπτωσης, αποφασιστικά διαμεσολαβημένες από ειδικευμένες οργανώσεις και επιχειρηματίες».⁶¹

Αν πράγματι ισχύει ο διαχωρισμός που περιγράφει ο Tilly, τότε η σύλληψη των κοινωνικών κινήματων τείνει να διασπαστεί σε δύο διακριτές και δομικά διαφορετικές μορφές συλλογικής δράσης. Αφενός, τα «κινήματα βάσης», που διατηρούν ζωννά τα χαρακτηριστικά της δικτυακότητας στην οργάνωση, της συγκρουσιακότητας στην κατεύθυνση δράσης και της ισχυρής συλλογικής ταυτότητας στον πολιτισμικό προσανατολισμό. Αφετέρου, τα «εθελοντικά κινήματα», που διαμορφώνουν δυναμικά τα χαρακτηριστικά του συγκεντρωτισμού και της επαγγελματοποίησης στην οργάνωση, της συνεργασίας και του συμβιβασμού στην κατεύθυνση δράσης και μιας επιχειρηματικού τύπου εξειδικευμένης κουλτούρας στον πολιτισμικό προσανατολισμό.

Από την πλευρά του και ο Bauman πραγματεύεται ένα παρόμοιο ζήτημα, μια διαφαινόμενη στροφή από τα κινήματα στις πολιτικές εξορμήσεις, με αφορμή τη διάκριση που επιχειρεί ο Richard Rorty ανάμεσα στην «κινήματική πολιτική», νοούμενη ως ευρεία συλλογική προσπάθεια ριζικής μεταβολής

61. C. Tilly, *Κοινωνικά Κινήματα 1768-2004*, ό.π., σ. 280.

του κόσμου, και στην «πολιτική των εξορμήσεων», νοούμενη ως επιμέρους εξορμήσεις με ειδικούς και οροθετημένους στόχους οι οποίες μπορούν να διεξαχθούν από μόνες τους. Ο Bauman, προσεγγίζοντας την πρόταση που υποβάλλει ο Rorty να αποδεχθούμε τη στροφή από τα κινήματα στις εξορμήσεις, διατυπώνει μια αλληλουχία τριών διαφορετικών τύπων συλλογισμού. Καταρχάς, επιχειρηματολογεί ρητορικά υπέρ της πρότασης, αναγνωρίζοντας την ελκυστικότητα της:

«Οι πολιτικές εξορμήσεις φαντάζουν ελκυστικές ακριβώς ως υποκατάστατο των δυσφημιζόμενων πια κινήματων, για τα οποία διαβοεύεται ότι παραμέλησαν το αληθινό παρόν για ένα φανταστικό μέλλον [...]. Ως αντικαταστάτριες της κινηματικής πολιτικής, οι πολιτικές εξορμήσεις έχουν όντως πλεονεκτήματα που δύσκολα μπορούμε να απορρίψουμε: προσφέρουν μεγάλη ανακούφιση και χειροπιαστή βελτίωση εδώ κι εκεί, στη μια περίπτωση και στην άλλη, σε τούτον και σ' εκείνον τον πληθυσμό [...]. Τα πλεονεκτήματά τους απέναντι σε άλλες εναλλακτικές λύσεις είναι συνεισφοράς αδιαμφισβήτητα».⁶²

Στη συνέχεια, επιχειρηματολογεί κατά της πρότασης Rorty. Λέει, χαρακτηριστικά:

«Αυτό που προτείνει ο Rorty είναι μια κατακερματισμένη πολιτική στα μέτρα του κατακερματισμένου κόσμου και της κατακερματισμένης ανθρωπίνης ύπαρξης. Η πρότασή του ταιριάζει και εναρμονίζεται μια χαρά με την ύπαρξη και τις εμπειρίες πολλών ανθρώπων με διασκορπισμένες, διάχυτες και πάντα επιμέρους –κατακερματισμένες– ανησυχίες. Με αυτές των Αμερικανών μάλλον παρά των Σέρβων ή των Κροατών, με αυτές των μεσοδυτικών μάλλον παρά των νοτιοανατολικών Αμερικανών, με αυτές των μεσοδυτικών αμερικανών πανεπιστημιακών μάλλον παρά των μεσοδυτικών ανέργων και κατοίκων των γκέτο. Ταιριάζει ακόμη με τη φευγαλέα και αενάως μετατοπιζόμενη προσοχή στην εποχή του συρρικνωμένου χώρου και ισοπεδωμένου χρόνου [...] μένοντας πάντα μακριά από το βάθος των πραγμάτων».⁶³

Τέλος, ο Bauman επιχειρεί μια σύγκλιση με την πρόταση Rorty: «Κι όμως, τέτοιες προειδοποιήσεις δεν ακυρώνουν την πρόταση του Rorty. Θα σήμαιναν την πλήρη καταδίκη της πολιτικής των εξορμήσεων μονάχα εφόσον το

62. Z. Bauman, *Η Μετανεωτερικότητα και τα Δεινά της*, ό.π., σ. 133.

63. Στο ίδιο, σ. 133-134.

σύνολο των προϋποθέσεων που στήριζαν και επικύρωναν την πολιτική των κινημάτων διατηρούνταν [...]». ⁶⁴ Και καταλήγει:

«Η αδυναμία της πολιτικής των εξορμήσεων είναι, την ίδια στιγμή, η δύναμή της. Είναι σημαντικό να μην τρέφουμε ψευδαισθήσεις και να ξέρουμε ότι οι επιμέρους συγκεκριμένες βελτιώσεις είναι πράγματι επιμέρους και συγκεκριμένες, ότι διευθετούν προβλήματα, δεν επιλύουν ζητήματα, ότι καμία από τις βελτιώσεις δεν είναι πιθανόν να περατώσει την ιστορία της “μακράς πορείας της ανθρωπότητας προς τη δικαιοσύνη” και να οδηγήσει την πρόοδο στο νικηφόρο τέλος της». ⁶⁵

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι για τα δεδομένα της μετανεωτερικής κοινωνίας η διάκριση από τους Tilly και Bauman των δύο θεμελιωδώς διαφορετικών κινηματικών εκδοχών παραπέμπει σε διαφορετικές μορφές πολιτισμικής αναπαράστασης των αναγκών, νοηματοδότησης, αξιακής επένδυσης και οργάνωσης των σχέσεων. ⁶⁶ Εντέλει παραπέμπει σε διαφορετικές μορφές συλλογικής κινητοποίησης. Αυτές οι μορφές είναι, από τη μια πλευρά, οι εθελοντικές οργανώσεις και, από την άλλη, τα κοινωνικά κινήματα βάσης. Όσο και αν αυτά εντός των ευρύτερων κινηματικών δυναμικών συνυπάρχουν αντιφατικά, συνιστούν διακριτές λογικές συλλογικής δράσης στο μέτρο που εμφανίζουν μεταξύ τους ουσιώδεις διαφορές στη μορφή της οργάνωσης, της νοηματικής πλαισίωσης, της δικτύωσης, της απόφασης, της σχέσης με τις θεσμικές εξουσίες και εντέλει της νομιμοποίησης. Υπό την έννοια αυτή, μπορούμε να συναγάγουμε πως μεγάλο μέρος των ΜΚΟ αντιπροσωπεύουν στα παραπάνω επίπεδα τον πιο θεσμικά προσανατολισμένο και επαγγελματικά οργανωμένο τομέα των κοινωνικών κινημάτων, σε αντίθεση με τα ΚΚΒ που αποτελούν τον πιο συγκρουσιακά προσανατολισμένο και δικτυακά οργανωμένο τομέα.

Επομένως, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι ΜΚΟ (τουλάχιστον οι επαγγελματικοποιημένες διεθνείς εθελοντικές οργανώσεις), στο μέτρο που τείνουν κυρίως να αποσπούν και να ασκούν θεσμικά εκχωρούμενες αρμοδιότητες υψηλής επαγγελματικής εξειδίκευσης, καταλήγουν να ενσωματώνουν στις κυρίαρχες παγκόσμιες θεσμικές δομές διαπραγμάτευσης και απόφασης επαγγελματικές ομάδες με υψηλό μορφωτικό και πολιτισμικό status. Κάτι τέ-

64. Στο ίδιο, σ. 136.

65. Στο ίδιο, σ. 138.

66. Βλ., σχετικά, Μ. Ψημίτης, *Εισαγωγή στα Σύγχρονα Κοινωνικά Κινήματα*, ό.π., σ. 300-302.

τοιο, άλλωστε, ταιριάζει και στην περιγραφή της σχέσης μεταξύ των διεθνών συστημάτων διακυβέρνησης και της δημοκρατικής μεθόδου που μας δίνει ο Robert A. Dahl και σύμφωνα με την οποία «τα διεθνή συστήματα λήψης αποφάσεων περιλαμβάνουν τις ιεραρχίες, τη διαπραγμάτευση μεταξύ των ελίτ και το σύστημα τιμών. Αυτό που εμφανώς λείπει ή είναι εξαιρετικά αδύναμο είναι ο αποτελεσματικός δημοκρατικός έλεγχος σε εκείνους που λαμβάνουν τις αποφάσεις».⁶⁷

Αν είναι έτσι τα πράγματα, τότε οι ΜΚΟ που δεν συμμετέχουν σε τέτοιες θεσμικές δομές θα πρέπει, αντισταθμιστικά, να αγωνιστούν σκληρά για να αποδείξουν πως ο εθελοντικός τομέας των κινημάτων περιέχει όντως και μια πτέρυγα η οποία όχι μόνο δεν σχετίζεται ωφελιμιστικά με αυτές τις δομές, αλλά επιπλέον τείνει σε νέες μορφές δημοκρατικής λογοδοσίας στην προσπάθεια εκπροσώπησης της κοινωνίας των πολιτών.

67. Ρ.Α. Νταλ, *Περί Πολιτικής Ισότητας*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2007, σ. 111.